

49342

СЛОВЕНСКИ ШУЗБУМ.

М И С Л И

О ПОТРЕБИ НАУЧНОГА СРЕДИШТА

ЗА СВАКОЛИКА

СЛОВЕНСКА ПЛЕМЕНА.

НАПИСАО

Др. В. БОГИШИЋ,

члан више учених друштава.

(Прештампано из „Србског Летописа“ за г. 1866.)

У НОВОМЕ САДУ.

ПЛАТОНОВА КЊИГОПЕЧАТЊА.

1867.

~~200.17~~
Р19 Ср III 32.1

~~Р III 8~~

БИБЛИОТЕКА
МАТИЦЕ СРПСКЕ

1312

СЛОВЕНСКИ МУЗЕУМ.

М И С Л И

О ПОТРЕБИ НАУЧНОГА СРЕДИШТА

ЗА СВАКОЛИКА

СЛОВЕНСКА ПЛЕМЕНА.

НАПИСАО

Др. В. БОГИШИЋ,
члан више учених друштава.

1179.

(Прештампано из „Србског Летописа“ за г. 1866.)

У НОВОМЕ САДУ.

ПЛАТОНОВА КЊИГОПЕЧАТЊА.

1867.

1352

ROBERTSON

11 11 11

11 11 11 11 11 11

11 11 11 11 11 11

11 11 11 11 11 11

11 11 11 11 11 11

11 11 11 11 11 11

11 11 11 11 11 11

11 11 11 11 11 11

11 11 11 11 11 11

11 11 11 11 11 11

11 11 11 11 11 11

Најпоузданији знак, да нека идеја има у самој себи доиста потребну животну силу да се може развијати и напредовати, јест, ако она узпркос могућим противницима, који не штеде никаквијех средства да јој пут запријече, ипак напредује и све више простора добива. Ако је то тако, за иста пријатељ идеје узајамности међу словенскијем племенима има чему да се радује.

Није доста да наши инородни противници, сваки пут кад чују и најмање шта казивати о сродности словенскијех племена и о сјени какве међусобне симпатије, одмах почну у свијет трубити, да се Словени већ сјединише и завјерише проти слободи и постојећем реду у Европи; па да намјерају раскотарити неколике државе а неколике прогутати — него ето у пошљедне доба чујемо свакојаке гласове и из самијех словенскијех земаља, и то гласове који се у знанствену одјећу заодјеиуше те тврде, да међу словенскијем племенима није нигда било никакве заједнице, па да је ни сада нити треба нити може бити; да су она исто тако једно другому туђа, као што је н. п. Инглески народ Њемачкому, Португалској Влашкому: а најпослије се казује да се идеја те

заједнице роди тек почетком нашега вијека, и то само у главама неколицине словенскијех археолога. (а)

Ти би противнички гласови да како имали шкодити напретку те идеје, па јој баш у појединостима и шкоде — али узпиркос тому, идеја та расте с дана на дан и множе њој се приврженици. То нам међу осталијем потврђује словенска народописна изложба, која се у Москви приправља, и број ученијех људи из свијех словенскијех крајева, који се спремају да је посјете, поред свеколике срамотне граје противничког новинарства, које и овом приликом по обичају већ поче Словенима подметати најдрњијех намјера. (б) Нама се чини да је ово згодна прилика поближе проговорити о тој словенској узајамности, и одговорити на питање: да ли је могућа и нужна и у којој мјери та узајамност; и да ли је на истини основано то што противници о томе тврде или не.

Најприје о противничком тврђењу.

Наша намјера није никако у овоме спису улазити у политичка питања, па зато није наш посао ни одговарати на горенаведене јевтине и подле осваде, које у политику засијецају, ни на остала њима слична, али баш да нам је и то намјера, не би смо никако удостојили одговора тврђење, које се очевидно оснива на незнању и на злоби, и које је већ тако често у свакој могућој форми поновљено било, да се поштену и разбориту човјеку управ гади кад га чује. Осим тога увјерени смо да и сами освадници невјерују својој освади него је чине ради добро познатијех сврха, а уз то сјећају се и старога правила: *calumniare audacter aliquid semper haeret*.

Тврђење домаћијех противника премда је тако рекући осамљено, ипак заслужује да се озбиљно у обзир узме, и то не само ради тога што се у самому словенству породило, него и ради тога што хоће да узајамно-

(а) У овом правцу одликује се за чудо дјело Руса Пипина: *Обзоръ исторій славянскихъ литературъ. Въ Петербургѣ 1865.*, особито у поглављу: „Возрожденіе и Панаславизмъ.“

(б) Ова је расправа била довршена прије него се Московска народописна изложба отвори.

сти жиле поткопа и да је сасвим природнога темеља лиши. Уз то долази да се домаћи противници ослањају на тобожње историчке доказе — тога ради и наша је дужност у историју завирити, да би се увјерили да ли она за то мишљење говори или проти њему. Што се нас тиче ми већ за себе претресосмо то питање, па се увјерисмо да је тврђење и овијех противника сасвим неосновано. Сврха дакле овога списка није друга, него да најприје наведе изворе, који нас до њима противног резултата доведоше, т. ј. да у свако доба међу словенскијем племенима живљаше убјеђење неке међусобне заједнице и сућутја; па затијем ако нађе да је то и унаприједа могуће и потребно, покуша потражити форму у којој би се та заједница и сућутје све боље развијало и утврђивало, на свестрану корист словенскијех племена, а без штете или опасности икаква туђега народа или које му драго државе.

Ко се сјећа негативнога и хаотичкога значења ријечи *Βάρβαροι*, *Ὑπερβόρει*, *Σαυρομάται*, *Σκῆται* и т. д. у старијех класичнијех народа, лако ће увидјети да је њихово знање, што се тиче другијех народа а особито Словена, сасвим оскудно и нејасно било, па да од њих у томе обзиру човјек може мало или нимало научити. Да ни новији народи нијесу у томе много напреднији од старијех, а особито што се Словена тиче (а) то је свакому познато, па зато ако се ми на туђе изворе ни најмање у овоме спису не обзиремо, чинимо то ради тога да нас њихово незнање странпутицом не заведе. Ми се дакле ограничујемо на саме словенске изворе и то само на оне којијех се за овај пар сјећасмо и који нам за сада до руку дођоше.

(а) Доста је за то навести наслов књиге која у прошастом вијеку изађе у Јени, да покажемо како нас и најближи сусједи познају. Ево га : *Merkwürdige historische Nachrichten von denen bey den jetzigen Kriegen von neuem bekant gewordenen Völkern von Hussaren Heyducken, Tolpatschen, Insurgenten, Slawoniern, Panduren, Warazdinern, Lycanern, Croaten, Morlaken, Raitzen, Walachen, Dalmatiern, Uskokern etc in welchen deren Charakter, Kleidung, Sitten, Gewohnheiten, Waffen, Art zu fechten etc. beschrieben werden. Jena 1743. in 4.*

Говорити о сродности словенскијех племена на овоме мјесту, било би како воду у море лијевати, пошто су се већ толики учени људи бавили тијем предметом и доказали ту сродност у језику, у мишљењу, у ћуди у начину живљења, — али нам то може само доказати да су Словени негда један јединити народ били и једним језиком говорили, што знамо и за романске и германске народе, паче за још давнија времена, и за свеколике такозване Индоевропејце. Ми ћемо дакле да се обазремо само на оне изворе, који нам свједоче о некој особитости у Словена, а то је чувство и самосвијест неке заједнице у свијех словенскијех племена и пошто се на племена подијелише, чувство које у поменутијех несловенскијех народа не налазимо.

Исторички је факт и то најважнији, да нарјечје подунавскијех Словена, које Ћирил и Метуд у деветом вијеку подигаше до достојанства црквенога језика, би како опћи словенски језик најрадије примљено у скоро свијех словенскијех племена, и само окрутности и себичности туђега духовништва, након љутога отпора, пође за руком да га из некијех земаља искоријене (а); ипак код већине Словена је све и до данас као црквени језик у обичају остао. Нама се чини, да је управ та самосвијест сродности и заједнице особито потпомогла тому нарјечју да добије карактер опћености за сваколика словенска племена, до којих допрје, јер су већ тада, што се језика тиче, различна племена ударила била својим путем и својим нарјечјем говорила, па то подунавско нарјечје нијесу ни тада свиколици могли потпуно разумјети.

Можебити да ће нам на ово когод одговорити, да је црква козмополитна па да тај факт није никакав доказ, јер видимо најразличније народе који из Рима вјеру примише да им је црквени језик латински био. А ми ћемо на то: да и ако ћемо тај козмополитизам и језично јединство и да допустимо за западну цркву, или кажимо боље на западу, било би проти историчкој истини кад би смо то допустили за исток. Овђе је владало начело: да је-

(а) Ко хоће поближе поучења о тому нека завири у учено дјело Дра Рачкога „Viek i dielovanje sv. Cyrilla i Metoda, slovjenskih Apostolov.“ U Zagrebu 1857.

зик дотичнога народа буде и његовим црквеним језиком, и по тому грчки је језик употребљаван у цркви код самијех Грка, словенски у Словена, јерменски у Јермена, копатски у Копта и т. д. Ако нам се покаже изнимка што се словенскога тиче, то јест : да је и у Влаха словенски, дакле туђ језик био црквеним језиком, ми ћемо доказати да и та изнимка подупире наше тврђење. Познато је, да Власи кад христјанство примише, не само бијаху мали островчић опкружен словенским морем, него да је и то само острво било изпрјечано словенским живљем. Та и пред ово неколико година, дакле у доба у које се и најмање народности иза сна пренуше, могаше словенски писац без икаква протусловља штампати у главном граду Влашке, у Букурешту, књигу у којој управ на њезину наслову називље Влахе Полусловенима (а). Али Влахе ми видимо још около половине 17-га вијeka како почимљу истискивати из цркве словенске књиге, њима туђе, а уводити влашке (б). У Словена видимо напро-против да се и у католика и то на самој граници Италије, у неколико епархија, старословенски језик и до данас уздржа (в) — па видимо и гдје римска курија још у 18-ом вијеку шаље попа Матију Карамана (позније владику) у иновјерну Москву да учи старословенски језик, да би могао поправити литургијске књиге за католичке цркве по далматинском и хрватском приморју (г).

(а) Књизи је наслов: *Заради возрожденне новој болгарској словесности... сочинение... Венелина съ притзраніе нѣколико пѣсней и Исторій заради Полѣ Славяне или Рѣмѣне (Молдо-Власы) = καὶ ἱστορία περὶ τῶν Ἡμι-Σλαβωνῶν ἢ ὡς Ρωμῆνων (Μολδο-Βλάχων) Βυζαντινῶν* 1842. 8.

(б) Влашкијех штампанијех црквенијех књига налазимо већ око половине 17-га вијека. Једна од најстаријих па зато и најрјеђијих јест заисто ↑ *ПРЕПТАРЪ ЛЕЦІИ* коју преведе с грчкога Данијел М. Панонјан и наштампа у Трговишту 1652. год.

(в) Литургија старословенска цвати и данас скоро у цијелој бискупији Сењско-Модрушкој. За цркве у Крчкој, Задарској, Сплетској и Шибеничкој бискупији, у којима се уздржа старословенштина, гледај точни списак истијех на крају дјела : *Ginzl, Geschichte der Slawenapostol Cyrill und Method und der slawischen Liturgie. Leitmeritz 1857. 8.*

(г) Караман написа и расправу у којој брани старословенштину

У 14-ом вијеку сам чешки краљ Карло I. (цар римски IV.) испослова од папе дозвољење саградити манастир Бенедиктинцима, који би само на словенском језику обављали литургију и то на част Далматинца св. Јеронима, зато што је (како се онда у опће мислило) превео св. писмо на словенски језик да би тако: „у чешком краљевству каконо ти међу својим народом и у својој отачбини све то славнији постајао.“¹⁾ Али то чувство љубави к суплеменицима словенскијем посвједочује и једно писмо чешке краљице, која живљаше скоро цијела два вијека прије Карла IV, па и овђе у црквеном обзиру. Руска кнегиња Кунигунда, супруга Премисла Отакара II. (кћи Ростислава Михајловића кнеза галичкога, а мати Вацлава II, која умрје 1285 год.) у писму Требницкој опатици Агнези пријекара је што она, Словенка, допушта да се духовници пољски и чешки прогоне а њемачки подупиру, пак заглављује с молбом, да тога више не чини него „потпоможите (каже) браћу нашега и нашега језика.“²⁾ Исто тако и у писму на некога кардинала у Рим тужи се на неправду коју трпе „браћа словенског језика“ у Чешкој и у Пољској од њемачкијех фратарa.³⁾

И из славне Хуситске добе имамо споменик самосвијести те сродности међу словенскијем племенима, у самом метежу богословнијех препирака, међу људима сасвим противног религиознога освједочења. Немогавши оружјем покорити Хусите, кардинал Чезарини позове их на сабор Василејски, надајући се да би их ту разлозима предобио. Прокоп, тај врли вођа на бојном пољу, брањаше и у сабору јуначки своје увјерење. Најжешћи његов противни говорник би и опет Словен, доминиканац Иван Стојковић (послије Cardinalis S. Sixti) родом из Дубровника. Иван у ватреном говору назвавши Прокопија и његове другове херетичима, овај се разљути па завика усред сабора: „*conterraneus iste noster injuria nos afficit, haereticos subinde nos vocans.*“ А на то ће до-

како једини опћи књижевни језик у Словена под насловом: *Identità della lingua litterale Slava e necessità di conservarla né libri sacri. Roma 1741.*

миканац Прокопију: *Quia conterraneus vester sum lingua et natione, propterea tam avide cupio vos ad matrem ecclesiam redire.*“ а)

Али не само да су се словенска племена, како горе виђесмо, заузимала само за црквени језик, па се њиме служила као рођеним нарјечјем, него има примјера да се у двору једнога племена говорило народним језиком другога, и то не баш како језиком туђијем, што се иначе често згоди по краљевскијем дворовима. У двору пољском, н. пр. за славне добе Сигисмундове, језик чешки и мјешање чешкијех изрека и цијелијех ставака у пољском говору до те мјере мах отеше, да се неки дворјани почеше и опирати тој навици. Ипак у књизи Гурницкога „*Dworzanin polski*“ која је састављена у облику разговора међу неколико дворјана, иза противнога говорника долази и неки пан Криски који показавши *genesis* словенскијех језика и њихову међусобну сродност, каже, да чешки језик није Пољак у туђ, и да Пољак ако не може наћи неку ријеч у своме језику, да му је најбоље и најприродније узети из чешкога језика, а кад ни овђе не би прикладну ријеч нашао, тад да је узајми из рускога, хрватскога, србскога и т.⁴⁾

Да се и у дипломатскијем одношајима међу словенскијем племенима напомињало на солидарност и заједницу словенску, нека посвједочи овај пар примјера међу Чесима и Србима у 14-ом⁵⁾, међу Пољацима и Чесима у 15 вијеку⁶⁾; међу Црногорцима, Русима и Дубровчанима⁷⁾; међу Русима и Дубровчанима у вијеку прошастоме.⁸⁾

И од љетописаца и историка појединијех словенскијех племена из давнијега и из познијега средњега вијека, дакле прије него је ико и сањао ковати теорије тако названог панславизма или га се бојати, скоро ниједан није заборавио говорити о опћем происхођењу и

(а) Echard. *Scriptores Ord. Praed.* I. 797. Намјера је намјерила и опет Стојковића на неколика Словена у пословима тога Концилија и то на Цариградског патријарку Пахомија. Стојковић га особито хвали и о њему међу осталијем у једном писму казује: „*Bulgarus est natione et de lingua mea multum peritus et mihi affectus.*“

сродству словенскијех племена. Неколико мјеста у Нестора (р. 1066 † 1146)⁹), у Кадлубка (р. 1160 † 1223)¹⁰) у тако званој Далимиловој кроници (свршена 1314)¹¹); у Длугоша († 1480)¹²); у Кромера (р. 1512 † 1589)¹³); у Сарницкога (писа около полов. XIV. вијека)¹⁴); у Ориховскога (писа ок. 1554)¹⁵); у Хајка (сврши пис. 1541)¹⁶); у Орбинија (сврши пис. г. 1600)¹⁷) и у другијех, у нашем нас мнијењу најбоље утврђују.

Исто је тако занимљива за нас и чешка прича о поласку троје словенске браће, Чеха Леха и Руса из Велике Хрватске о којима казује да су прачеви ова три знаменита словенска племена, коју причу доноси не само наведена кроника далимилова¹⁸), а за тим и други чешки згодописци како Хајек¹⁹), Странски († 1657.)²⁰); и т. д. него и неки пољски, као Кромер²¹), Длугош²²) а и сам се Љељевељ на њу обазрје²³); паче у самој Хрватској била је још около половине 18. вијека позната²⁴), премда лако да је тамо, не дуго пред тијем, из Чешке пренесена била.

И језикословни списи појединијех словенскијех језика, од Словена писани, баш неколико стотина година прије Аделунга и Бопа, то јест прије него у овој струци завлада историчка и сравњујућа метода, ни мало мање од наведенијех историјскијех служе као неопровргљива потврда нашему мишљењу. Од језикословаца доста је напоменути: протестанта Словенца Бохорича (писа 1584 г.)²⁵); Бискупа чешке браће Благослава (р. 1523 † 1571)²⁶); Чеха Језуиту Балбина (1621 † 1688)²⁷); католичкога попа Бошњака Крижанића (писа 1665)²⁸); и Срба Лужичкога пастора Френцела (р. 1656 † 1740)²⁹) од којијех сваки или говори у обће о племенскијем језицима као о дијалектима словенскога језика или се на њих и поближе обзире.

Али вијекова прије Колара, Штура, Челаковскога, Хомекова и осталијех пјесника новог панславизма, можемо навести словенскијех пјесника којима идеја неке заједнице међу Словенима није била непозната. Да не идемо даље, напоменимо само два три јадранска приморца како: Качића (р. 1690 † 1760)³⁰); Гундулића (писа одмах иза 1621 г.)³¹); Ћорђића (р. 1675 † 1737)³²).

Али да никака другог доказа ваздашњему чувству те

заједнице немамо, било би доста сјетити се на једно и-
стоветно име, којим се, поврх локалних и племенских
имена, од вајкада па све до данас, словенска племена на-
зивљу. Овђе није мјесто тому, да са Шафариком тражимо
опће име иностранско и име домаће којим се Словени
називљу у предхристјанска времена; за наше је сврхе
доста опоменути на фактум да од кад поче домаћа пи-
сменост у Словена, или од кад сами почеше писати о
својим стварима, уз племенско име налазимо непрекидно
и име Словен, име које означаје укупну цјелину. Осим
горенаведених писаца, који нам то јасно показују, може
читалац сравнити још неколико старијих писаца, особито
чешких од којих као примјер напомињемо: *Passional*
из 13. вијека³³), списе: Пулкаве (савременика Карла IV)³⁴),
Хуса (рођ. 1369 † 1415)³⁵), Иларија Литомјеричког
(† октоб. 1468)³⁶), Јана Амоса Коменскога (рођ. 1592 †
1672)³⁷). Па и саме многобројне варијације имена Сло-
вени и називање појединих племена тијем преимаче-
њем именом, као и честа замјена тих племенских име-
на међу се³⁸) доказује нам чувство те заједнице.

Ми дакако ту наведосмо само неколико доказа, као
примјере за потврду свога мишљења, да се је суђутје неке
заједнице међу словенским племенима тијekom вјекова са-
чувало: нама није ни на памет пало исцрпљети свеколике
изворе (то ми остављамо оному, који предузме писати
посебну монографију о развјетку и судбини те самосвјести
међу Словенима, што би заиста веома занимљиво и ко-
рисно било) него се задовољисмо, како је већ горе на-
поменуто тијем, за које се сјећасмо и које под руком
имасмо.

Према се Словени, како је познато, немогу ни из
далека мјерити са романским и германским народима,
што се тиче броја написаних домаћих споменика из
средњег вијека, ипак ми смо приправни одмах опозвати
своје мнијење о словенској заједници те казати, да су и ова
племена једна другому туђа, како што су међу се туђа пле-
мена поменутих фамилија, ако нам се из њихове богате сре-
довјечне књижевности покаже и половина оваких до-
каза, које ми за Словене наведосмо, или можемо навести.
Није о тому сумње да је и међу романске и германске

народе почела продирати мисао неке солидарности међусобне, али се је то баш у њих заметло тек у новије доба, те се појавља у првијех више на политичком пољу, а у другијех више на знанственом. а)

Наши домаћи противници, па управ и они којијем није непозната славистика, кад о Словенима какву пресуду граде, нимало се не обзиру на особити начин и тијек развитка и историје тијех племена; неће да поближе завире у њихову народну психологију и у друга етнографска својства: у чему свему будући много особина, које сачињавају предпоставке сасвим различите од онијех које се налазе у историји другијех народа, морају дакле потому имати различне и резултате. Али не: та господа, извадивши своје теорије из тијека историје западнијех народа, од којијех је словенска сасвим другчија, хоће да их а priori наводе и на Словене. Будући дакле да суђутја те заједнице не налазе тијеком досадање историје тијех народа, мисле по тому, да тога неможе бити ни у Словена. У противника нашијех дух униформације и вјера у историјски фатализам до тога долази, да мисле, да изим онога, чему у досадањој њима познатој повјестници неналазе примјера, није никако могуће ништа нова да се догоди. Ми се горенаведеним доказима освједочисмо: да како што је велики историјски фактум опстанак словенскијех племена, који се никаквим софизмом не даде уништити, исто је тако фактум и њихово ваздашње чувство о међусобној заједници. То је управ нашим космополитима тим чудније, што је међу појединијем племенима вазда било, како што и сад бива, мноштво китајскијех зидова и у политичком и у религиозном и у бог зна још каквом обзиру; — али ако ствар узму па проуче мало дубље у свијем одношајима, од којијех неке ми горе напоменусмо, наћи ће не само да је то суђутје опстојало и да постоји, него да је тако и ваљало да буде.

(а) За Германце напомињемо само „Walhallu“ (где су сакупљени мраморни ликови свијех гласовитијех људи цијелога германскога племена), сазидану у Ратисбони и посвећену 1841. године; и германски музеум у Нирнбергу, утемељен 1852. године.

Али казаће нам може бити те словенске козмополите : ако и допустимо да је то суђутје вијековима живљело и да садање није него продужење и умножење пријашњег — ваља нам примјетити, да је то чувство вазда нејасно било, па да је и сада. У тому се потпуно слажемо, одговарамо и ми с наше стране, али их уз то питамо : јели звање умнијех људи да оно што опстоји, ако је добро и племенито, само ради тога што је нејасно и крњаво, да варварски уништују или паче да објашњују и попуњају? По њихову мишљењу као да је прво негативно дјеловање пристojније, по нашему на против није него друго позитивно. Која страна има право? Нека им одговоре највећи преобразиоци човјечанства и најмудрији законодавци; — сам најблажији и најбожанственији преображатељ Христос изрично каза : „Не дођох да разорим закон него да га попуним!“

Али наши Словенофоби имају још којекаквијех аргумената којијем ће да нас побију. Свеколике идеје о узајамности словенској, кажу они, саграђене су на умјетном темељу, развише се из главе ученијех људи: прости народ о тому и не сања. По тој теорији они долазе у најочевидније противусловље. Баш и нетреба да човјек бог зна како дубоко познаје одношаје у Италији да се освједочи : да је до назад мало година тако звана „politica da sampanile“ у потпуном цвијету тамо била; па да се идеја јединства није породила у главама простијех Пуљиза, Генујеза, Сичилаца, Ломбарда и т. д., који не само да се међу собом и не познају, него и они што се познају пуни су свакојакијех предрасуда а од толе и мржње један проти другому — а уз то и што се језика тиче мање се међу собом разумију неголи н. пр. Бугарин с Русом или Пољак с Чехом. А што се у Немачкој ради сваки дан на пољу уједињења — па ко је тако слијеп те невиди, да је ту прости народ сасвим пасиван, да паче противан тому? Одакле је дакле тежња уједињења у тијех народа проистекла? — Очевидно од интелигенције: — ова је мало по мало разавијала своје идеје и приопштавала их и другијем слојевима, па тако добивајући оне, свагдање више простора и интензивно и екстензивно, морају дакако и до простота на-

рода допријети. Наши противници као слиједбеници западњачке школе, која са либерализмом у своме егоистичком смислу монополише, морају да свакако буду па и јесу приврженици уједињења наведенијех народа — уједињења које је већ до сада стало, а ако узнатредује и још има стати бог зна колико преврата, крви и другијех жртава; — само проти словенскијем племенима која не траже ништа нова него само да уздрже и укријепе што већ од вијекова имају т. ј. душевну међусобну узајамност без које им није могућ никакав редовити развитак — жеља која нити тражи од државе ни од појединца какову огромну жртву, нити може довести у опасност опстанак икакве и најслабије државе у којој Словени живу — управ проти тој узајамности поставише тај тупи аргуменат, да јој је темељ умјетан. Чудне ми дослиједности и логике! Онијем који траже стварно и политичко сједињење плескају и одобравају њихово најопасније дјеловање у тому смислу: а на Словене који се задовољују самим мирним и природним развијањем душевне узајамности, дижу грају како да тим траже бог зна шта неприродна, нечувена и опасна!

Ко је читао опис путовања Хилфердингова по Босни, познато му је, како је онђе народ, који је васколик дио једнога јединцатога племена, ради разлике у вјери, подијељен на троје, и свака страна сматра друге двије не само као туђе, него и као себи непријатељске народе. То раздјељење и међусобно непријатељство, како је до сада трајало већ неколико стотина година могло би још трајати и хиљада: прости народ неће тако лако своју блудњу опазити, ако интелигенција не дође и не пробуди братско суђутје, које ће да умањи мало по мало до уништења тај неприродни антагонизам, који само у незнању и глупости има свој најтврђи темељ. По теорији словенскијех козмополита мора интелигенција ћутати докле се год народ сам *motu proprio* не пробуди и не избави злосрећнијех предрасуда, те се изненада једног дана раздијелене стране не спознају и не загрле као браћа!

Али нашим противницима недостаје тако лако новијех разлога проти нама. Они тврде на пр. да народ

који се у племена раздијелио, па се та племена веће не разумију међу собом како су се разумјела прије раздјељења, да међу њима нема већ никакве опћени-те свезе ни практичнога интереса. Ту се и опет по-јавља у тој господи непознање унутрашњих постулата и развитка историје словенскијех племена, те мисле, да свиколици појави, које они упамтише читајући историју западнијех народа, морају се и у нас без икакве преи-наке и ни најмање разлиције ноновити, па и ако су *graemissae* сасвијем друге нарави. Али ако ти људи само мало пажљивије прочитају и саму историју западнијех народа наићи ће заиста на неколико случајева, гдје се етнографски различна племена слише уједно, а напротив гдје се једно те исто племе на више грана расцијепи, па да тако и до данас остаде. Кому је непознато да су н. пр. још и дан данашњи Холандци и Флемци, у ет-нографском обзиру, једно једино племе, па ипак не само да су они у политичком и религиозном погледу два по-себна народа, него имају и двије посебне литературе, и два различна етнографска имена, дочим други дијелови тога истог племена (*Die Plattdeutschen*) придружише се Великоњемачком у с њиме склопише не само поли-тичко него и литерарно јединство. Та господа као да за догмат узеше, то што им се чинило да налазе у досадањој историји западне Европе, т. ј. да неко племе, било оно ве-лико или малахно, ако су му само околности дале умјетно створену своју литературу, била ова каква и колика јој драго: то је племе постало народом, и досадањи њего-ви суплеменици су му исто тако туђи како и најодаљенији народи, и никакве друге свезе не преостаје међу првијем, изим оне танке и претанке жице која се човјештвом назив-ље. Али баш и тому има противнијех примјера и у и-сторији западнијех народа. Кому је н. пр. непознато да провенцалски народ у средњем вијеку имадијаше тако богату књижевност, да је управ она имала највећега у-плива на најкласичније писце талијанске — пак јели зато престао припадати француском народу, премда је и до данас у језику провенцалац од правога Француза веома различан? А да и непомињемо различне племен-ске, дијелом богате књижевности у средњем вијеку и

Њемачкој — нема ли у Италији још и у наше доба, скоро свако повеће племе, осим опште талијанске, и своју посебну литературу? Голдони је на пр. заиста и изван Млетака познат па и преко талијанскијех граница, а пјесник се Порта још и данас чита и изван Ломбардије. Па и данас, пошто се Италија политички сјединила, нема ли н. пр. у Млетцима и посебни театар (Teatro S. Benedetto) у коме се само комади у млетачком дијалекту представљају? Ипак сва та племена, како вазда тако и до данас, остадоше правим члановима талијанскога народа.

Један новији талијански пјесник, одговарајући тенденциозном космополитизму, лијепо опомиње на постепеност у интензивности интереса и суђутја међу људима дочим пјева :

Prima, padron di casa mia;
Poi cittadino nella mia città;
Italiano in Italia, e così via
Discorrendo..... uomo nell' umanità:
Di questo passo do vita per vita,
Abbraccio tutti e son cosmopolita.

Управ међу племеном и човјештвом гдје пјесник као да оставља бијели лист, забиљежише Словенска племена од давна још један степен, а то је: суђутје међусобне солидарности, па неће ни данас да је се одреку само зато да тим некој господи по вољи учине. Може лако бити да противници словенске узајамности управ, како они мисле, ради општег човјечанског напретка одвраћају Словене од тога, јер се боје да се то не изврне у средство проти европској изображености — а Словени опет мисле да они и сами на корист опште човјечанске идеје раде, кад љубав коју други народи само у тјесним границама свога племена гоје, они један дио те љубави и далеко преко племенскијех граница простиру; — они мисле да тим правцем напредујући, човјек најлакше може доћи до узвишене идеје свеопћег човјештва, будући тај пут најприроднији. Али умовао човјек о тому како му драго, Словени мисле да нема нико права од њих тражити, да прекину и досадању свезу, која и ако је нејасна и танка, ипак међу

њима се кроз вијекове сачувала, дочим, како виђесмо, и западни народи у новије вријеме почеше тежити к тому да се по сродству једно к другому приближе, па нико и не сања, да ће то бити узрок каквоу преврату. Сваки разборити Словен добро знаде да би неспретно било, кад би његово племе, присвајајући то што је добра у западној култури, присвајало и то што је неваљала : па да би туђе недостапице имале довољна простора гдје би се укоријениле, настојало истурити и то што се добра и племенита налази у народном словенском предању и особинама. По нашему је мишљењу онај нашљедник најопрезнији и најумнији који баштину прима с *un beneficio inventarii*.

Из свега тога слиједи да Словени не само могу него и хоће и морају ако сами себи добра желе и ако су човјештву пријатељи, ту међусобну заједницу и у наприједа не само уздржати него и утврђивати и развијати.

Али каква је, или каква да буде та заједница? питаће нас многи и пријатељ и противник, а и с правом ће нас запитати.

Ми већ горе на неколико мјеста казасмо, да је суђутје солидарности које се кроз вијекове сачувало међу словенскијем племенима, било појам сасма нејасан и у томе се мишљењу сложисмо са својијем противницима, — али се тај појам још није разбистрио ни од новијега доба, од кад је оживљела и боље се утврдила мисао узајамности у Словена, па је још и данас све једнако, не само инородцима, него и самијем Словенима неопредијељен.

Да је инородцима нејасан, видимо из њихове вике и страха пред најмањом сјеном какве словенске заједнице, које им не будући познате племените тежње, све се боје да се једног јутра свиколици Словени, не изузимајући ни лужичке Србе ни већ поњемчене полабске Словене, не претворе у запорошке козаке и Тренкове пандуре, те као што негда бијаше занат германскијех вандала, не поплаве Европу па неизтријебе из ње свеколике трагове данашње изображености. Тому се дакако ми смијемо, — али ипак ваља нам промислити, да се

проста свјетина највише боји ноћнијех страшила која непознаје. Наши пак фанатични противници употребљују то незнање, да побуњују проти нама и тако звану публику и државне власти, дочим, да је наш програм точније определијељен, лако би се отупило оружје клеветничко, јер би нестало мутне воде по којој сад рибају.

Али да је и самијем нама нејасан ни о тому нема сумње. То нам посвједочује мноштво панславистичкијех теорија (а), које се за ово 30—40 год. саковаше на најразличнијим начелима већином или једностранијем или иначе неиспуњивијем. Осим тога видимо и цијелијех племена, која се и проти своме нагнућу затежу приступити к икаквој поближој заједници, јер се боје да неко братско племе не надјача, па да се тако братство, које се оснива на једнакости, не изврне у подложност, те да један брат не постане господаром а остали слугама; у тому се страху, опадањем и сумњичењем нашијех противника, слабији дакако све то боље утврђују. А рад шта то бива? Ради тога што и сами Словени незнају којим ће правцем да удари та заједница, јер јој границе нијесу чисто означене, пак тако сваки, по мањој или већој живахности своје фантазије, мисли о тому на најразличнији начин.

У којој је дакле форми могућа заједница међу Словенима?

Прије него своју проговоримо о форми, која нам се, обзиром на данашње околности сама извршна чини, и о средствима која су потребна да би се у дјело привела — нек нам се допусти најприје сврнути око на оне, на које се најчешће наговијешта, а које се нама чине да су при садањим одношајима сасвим неизвршиве.

Свак знаде, да су политички и религиозни одношаји два фактора, који у историји човјештва, први од вајкада а други од назад пар хиљада година, имају одсудну важност за судбину појединијех народа. Па јесу ли се словенска племена игда барем приближила свако-

а) Гледај: Вступительное чтение въ курсъ славянской исторіи В. И. Ламанскаго. У бечком Часопису „Золотая грамота“ (бр. 16—18 који изађоше 1867. год.

лика да склопе у једноме или другому обзиру некакву заједницу? Историја нам одговара да нијесу, него да је напротив тијеском вијекова вазда било и у једному и у другому обзиру непрестане борбе међу појединијем племенама. Ми нећемо да напомињемо жалосне историјске догађаје који нам потврђују ову истину, јер их сваки изображени Словен добро знаде; — напомнимо само то: да су нека и ојача племена, која бијашу изложена насртају туђијех народа, сасвим изгинула, па премда им је та коб вазда пријетила вољеше и погинути, него се сложити међу се, или се ослонити на сусједну словенску државу, која већ дође до неке силе.

А како данас стојимо у ова два обзира? Што се политичкога тиче, нетреба него сврнути око на земљопис и статистику па се увјерити да у овоме обзиру нема заједнице, па при садашњим околностима да је ни бити неможе. Словени по нарави својој нијесу бунтовници, они не пресовраћу постојеће државе, паче, како нам и новија историја свједочи, они их чувају сваком згодом. Али не само да је крупни народ мирољубив него јест а и мора да буде и народна интелигенција — она мора свој народ онијем, то јест мирнијем путем к срећи водити, који најбоље одговара народној нарави његовој. То пак особито ваља за учене људе. Њихова је дужност старати се како да народну просвјету и науку у опште унапрједе законитим средствима: у политику се мјешати није њихов посао — тиме би самој науци шкодили јер не би била строго објективна, а с друге стране би јој се одмах ставило на пут бог зна каковијех запрјека, а тим опет развиту народа. Политиком *κατ' ἐξουσίαν* нек се баве народни заступници у саборима, повинари и они који су иначе на то позвани. Један од најважнијих и најкориснијих начела у данашњој изображеној Европи јест: подјелење човјечје радње — па по тому мислимо, да човјек неможе бити боље користан опћему напретку свога народа, колико кад непрелази границе оне струке којој је тијек свога живота посветио. То дакако да се може рећи и о радњи ученијех људи, јер навластито они ако хоће шта темељита у својој струци да ураде, мора сваки у своју све своје силе да усредоточи, —

пресмда нама није ни на крај памети пало тим казати, да они немогу имати своје особито политичко и религиозно мнијење и њему вјерни остати, дочим нас искуство учи да су прави научници, што се тога мишљења тиче, и најтврђега значаја људи.

И у религиозном обзиру Словенство је разнолично, па ни ту није надежде да ће се до јединства тако лако доћи. Сваки разборити човјек знаде, да би много боље било кад би и ту јединство владало — али кад помислимо, да ми неживемо више у средњем вијеку, гдје је разлика вјере сметала душевном развиту народа, међу се их завађала и у сваке опасности и неприлике доводила — данас је Богу хвала у томе сасвим друкчије. Начело подјељења радње, како за све друго, ваља и за вјеру: за њу ће најбоље бити ако се то дјеловање и препирке, које се из разлике рађају, оставе кому припадају, а то су дакако богослови — лаика нити је право ни дужност у то се мијешати.

Политично дакле и религиозно питање морамо оставити будућности да га рјеша: то су форме о којима, како виђесмо, за сада неможе бити ни говора о заједници. Што нам дакле остаје? На велику нашу срећу имамо још једно важно поље на коме сви заједно радити можемо и морамо, па ма којој држави и вјери појединце припадали, ако своме племену, словенству и човјештву добра желимо; на коме пољу, ако буде само озбиљне воље у нама и потребне слоге, мора радња да обилнога плода донесе — и на коме нико нам на свијету неможе запрјека стављати. Поље дакле, на коме можемо своје спасење наћи и палладиум наше заједнице саградити, то је наука.

Народи, који до спознања дођоше да је у науци сила те се постараше да прибаве себи ту силу, стоје данас у првом реду међу народима свијета, јер како вазда тако је и данас у својој потпуној сили она мудра изрека: *animus imperabit sapiens, stultus serviet*. Ако дакле и ми Словени, којијех, како је познато, душевни дарови нијесу нимало мањи него што су у најнапреднијих народа, будемо на знанственом пољу и озбиљно и

заједнички радили, срећа и слава коју други велики народи достигнуше, неће ни нас мимоићи.

Најпрјеча пак знанствена радња које се имамо са свијем силама чим прије заједнички и озбиљно латити, то су оне научне гране, које нам помажу саме себе и међусобно сваколика словенска племена спознати, јер нам је управ то непознање до сада најгоре јаде задало. То спознање, које се постиже знанственим истраживањем, има се односити на свеколике правце народнога живота, и то не само садањег него и прошастог: народ бо како народ вјекује, па непозна разлике међу прошлости, садашњости и будућности: на те се разлике обзиру само појединци људи, који кроз ријеку времена проплове само кратки њима суђени тијек.

Свакому је познато што нам на овоме пољу урадише иза Добровскога, Копитар, Востоков, Шафарик, Миклошић, Срежњевски, Григоровић, Маћејовски, Бођански и други. Велика већина тијех ученијех људи бављаше се главно са језикословљем па затим по нешто и народним литературама, а и од ученика њиховијех, који се заљубише у општесловенске ствари, и којијех је заиста не мало на броју, велика се већина обрну на језикословно поље. У митологији свесловенској се нешто учинило, јер је и ту неколико одличнијех људи радило, али се ипак може казати да се до сада тек толико грађе скупило да се ваљан темељ положи. На правном општесловенском пољу још је скоро осамљено дјело Маћејовсково. О словенској умјетности и о другијем одсјецима народна дјеловања мало да ко што и знаде, па тако имамо још читавијех знанственијех предјела, који спадају у Славистику у ширем смислу, који свеједнако у ледини чаме. Та и у самоме језикословљу, у коме се је кроз ово 40—50 година толико урадило, имамо словенскијех језика или главнијех наречја који још немају ни потпуна рјечника: доста је од прилике напоменути Малорусе, Бјелорусе, Словенце, Бугаре. А тек кад свеколике струке словенске науке буду темељито и потпуно урађене, истом тада моћи ће се мислити на састављање велике словенске историје којој је Шафарик својим „старицама“ пут показао — а да се само тиме

може објаснити и усавршити и повјесница појединијех племена словенскијех, неће нико ни посумњати.

Из тога се види колика нас још на пољу словенске науке радња чека, јер, како виђесмо, учињени су до сада тек први почетци. Али ако мислимо штогод вриједнога учинити, премда радња има бити подијељена: па баш управ за то, треба да радимо свиколици, слошки, и са свијем силама сваки у својој струци, али у међусобном договору: јер само сједињенијем силама могу људи нешто величанствена урадити.

А зашто баш требамо, казаће може бити неко, у томе некакву заједницу? Неби ли боље било да свако племе ради за себе само, без обзира на остала племена? Справан је одговор на то. Исто како што у језтастvenом свијету и мали и велики појави стоје међу се у тијесној каузалној свези, па ако ће човјек да и само неке добро разумје, мора да их настоји свеколике спознати, тако и у моралноме ниједан појав није осамљен, па се по тому довољно ни проучити неможе, ако се не спознају и свиколици остали, или барем одношаји у којима су појави и у моралному свијету међу се спојени, и мање или више један од другога зависе. Тoga ради у наукама се је већ обистинило начело које гласовити њемачки пјесник препоручује рјечима:

„Immer strebe zum Ganzen, und kannst du selber kein Ganzes Werden, als dienendes Glied schliess an ein Ganzes dich an.“

Метода која данас влада скоро у свијем наукама а особито у онијем, које се баве истраживањем народнога осјећања, мишљења, говора и дјеловања, иде к тому да у свој зnanствени круг доведе ако је могуће сваколика племена и народе које човјештво састављају, па да сличне и различне правце човјечијег духа срањују, и аналогјама разјашњују поједина факта, за која или се до сада знало није, или су се сасвим друкчије разјашњивала. Наравно је дакле што видимо, да скоро никака научна метода није досада толико помогла раздријешењу замршенијех питања и поправљању пријашњијех кривијех тумачења, колико управ компаративна. Кома би н. п. било икада на ум пало да, пошто је пуно 3000 година цијеломе

ученоме свијету био неоторими догмат да је Омир прави автор Илијаде, да ће ближе спознање и срањње са епском појезијом простога народа а особито са српском, доћи до тога, да се почне мислити сасвим друкчије о начину постања Илијаде него што се за ово тридесет вијекова мислило?

Да кад је ради то универзалне компарације, гледећи на степен на кому се налазе садање науке, потребна међу свијем народима нека знанствена свеза: колико је већма она потребна међу сроднијем племенима, а особито међу онијем, која сачуваше и самосвијест те сродности, како што виђесмо у Словена?

Наши нам противници вазда и сваком приликом приглављују: да је панславизам химера, и доказују нам историјом његову немогућност: — али ми и сами горе казасмо што о политичком и религиозном панславизму мислимо —; ми само то хоћемо да кажемо, да је знанствени панславизам не само потребан за напредак универзалнога знања а особито за специјално знање словенско, него да он већ и опстоји, од кад се је Добровски својим радњама појавио на знанственом обзорју. На управ ради тога, што је у тому правцу учињено, видимо тако релативно велики напредак. Коју би вриједност имале радње Шафарика, Копитара, Востокова, Миклошића, Григоровића... па и самога Нијемца Шлајхера да нијесу оне свеколико словенство обухваћале, то јест: да њихов знанствени правац није панславистичан био? А и од ученијех људи, који се до сада бављаху или језикословљем, или историјом, или којом му драго другом знанственом струком која се само на једно племе односи — колико су савршенија њихова дјела, кад су се старали да се обазру и на остала словенска племена, него кад тога учинили нијесу? Нетреба него само завирити у дјела једне и друге врсте да би се на први поглед о тој великој разлици освједочили.

Мислимо дакле да нам нетреба даљијех доказа, да је за знанствену радњу, па тичала се она цијелога Словенства или појединијех племена, необходимо потребно точно међусобно познање свијех племена, њиховог укуп-

ног приватнога и јавнога живота, то јест грађе за историју њихова развитка и судбине у свакоме обзиру.

А како је то могуће кад су материјали за зидање те зграде на све стране разбачени и сакривени; па и то што је већ у поједине спреме сабрано, није ради огромне даљине и ради другијех узрока могуће већини научника употребити.

Али и саме штампане књиге у појединијех племена колико су познате у осталијех? О међусобном познању литерарнијех производа у словенскијех племена може се *mutatis mutandis*, и још дакако у већем размјерју негативности, казати то, што прије неколико мјесеца каза један од најврснијих млађијех књижевника хрватскијех за двије половине једнога јединцатогa племена т. ј. српско-хрватскога: „Код нас (Хрвата и Срба) није ништа нова, да једно те исто два израђују, пак један за посао другогa, ма он већ и одавна свршен био, ништа ни незна; а опет ће се догодити да је овај потоњи лошије извео свој задатак од онога пређашњегa! Све то бива само за то што не навикосмо пажљивим оком мотрити оба дијела хрватско-српске књижевности: нити Хрват пази на оно што Србин ради, нити Србин на оно што Хрват.“ (a)

То као да је речено само за опћинство писаца и читалаца, пак би човјек могао помислити да ће ипак тому изнимка бити главнији учени људи који се неком повећом граном славистике баве, јер би барем они имали знати и за најситније дијелце у књижевности њихове струке, па изашло оно гдје му драго —; али баш ни они за свеколико незнају, и какве су околности, заиста им није ни могуће знати. Пред двије године н. п. једному на гласу слависти у Австрији неки руски учени човјек хтједе да побије мнијење у неком питању словенске митологије, мнијење које автор сагради на темељу себи познатог материјала — а критичар потврди своје противно мнијење позивљући се на грађу, која је пар година пред тијем била издана у Русији. Австријски Слависта одговори да он „незнадијаше“ за тај нови материјал“ и заиста ко позна наше специјалне околности

(a) У Загребачком „Књижевнику“ од г. 1866. на стр. 563.

сти одобрити ће му тај узрок, премда не би ваљао н. п. међу два учена Германца, па баш ни међу ученијем људима најразличнијих народа на западу Европе како н. п. међу Нијемцем и Французом.

Још пред 30—40 година то жалостно стање словенске литературе принуди Колара да напише своју расправу о књижевној узајамности међу Словенима, пак тому наведе и потребна средства(а). Међу осталијем најјаче наглашује он на потребу: да би сви Словени имали као једно средиште за свеколике своје душевне радње, али жалибоже неконкретова нам какво има бити то средиште(б), које Словени ни дан данашњи немају, него је скоро сваки писац сам себи и средиштем. Друга средства, која он напомену ми нећемо под критику узимати, томе није овђе мјесто — али морамо опоменути само на негативни фактум да, како горе виђесмо, премда је за ово вријеме литература појединијех племена по неколико напредовала, у међусобном спознавању, од доба Коларова, ако нијесмо назадовали, заисто напредовали нијесмо.

Увиђајући дакле да је то средиште потребно за знајствени и душевни развитак појединијех племена а тиме

(а) Најприје у кратко у саставку *Rozprawy o gminach*. (У Будиму.) 1830. стр. 345. послје опширније о узајамности у часопису „Hronka“ а затијем наносе 1837. год. у Пешти ради бољег распрострањења те идеје и панславистичким *id est* њемачким језиком под насловом: „Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation.“

(б) Осим Колара, државни савјетник Петар Иванович Кеппен, помисли на то средиште и конкретова га, предложивши да се библиотека свијех словенскијех дјела подигне у Петрограду. У тому заводу, предложи он, да се састављају и рјечници свијех словенскијех језика. Његов предлог би и царем потврђен те правитељство позва Ханку, Шафарика и Челаковскога, обећаваши им и одлично мјесто и обилну плаћу, да дођу у Русију. Шафарик одби позив, а Ханка примивши најприје понуду послје је се одрече. Букнувши у то и пољска буна, на Кеппенов се предлог сасвим заборави. (Гледај: P. J. Šafařík. Ein biographisches Denkmal von J. Jiříček у часопису „Oesterreichische Revue.“ Jahrg. 1865. Bd. 1. p. 1—73.)

и цјелине — и да без њега, ако погледамо на компаративну методу, која је већ преотела мах у свакој напреднијој струци човјечијег знања, није могуће да науке напредују — а још мање оне струке којима је задатак проучавати својства и укупни живот народа — мислимо да би вријеме било да се озбиљно побринемо за институт такав, који би био као трајни *focus* укупнога садањег и прошастог живота словенскијех народа: њихова мишљења, осјећања, душевнога и материјалнога дјеловања и његовијех плодова.

То би по нашему мишљењу имао бити велики опће словенски музеум, али таки да у свему и по свему буде одговарао својој сврси и да буде достојан величине пространог словенскога свијета. „Да буде потпуно одговарао својој сврси“ рекосмо, и то зато јер смо ми и сами непријатељи онијех музеја, којима је највећа брига да и оне ствари, којима је много примјереније мјесто онђе гдје су прије биле, к себи привлаче, главно за то да се могу наслађивати и хвастати својим богатством и показивати своја гага и upisa, јер то већ није наука него дилентатизам и манија. Музеј који ми предложимо нема бити ни плијенитељем ни замјеником другијех посебнијех Музеја и збирака у Словенству, него само њиховијем средоточијем а к тому и попунитељем.

Али како је могуће, питаће многи, и у научној струци шта тако колосална учинити док се политички наш положај подобро не побољша?

У опће се држи, а то обично и бива тако, да тек кад се је неки народ докопао благостања у економском и у политичком обзиру, да тек тада може започети да мисли о развијању народне науке, знаности, књижевности. Али нам сама повјесница показује и сасвим противнијех примјера. И заиста у историји налазимо случајева, да управ у доба кад се је неки народ или земља у најгорјем политичкијем одношајима налазила, да се баш у то доба заметнуло сјеме књижевности и науци или барем некој струци, које би мало послје да процвјета најљепшим цвијетом и најбољим плодом да уроди.

Да не идемо у далека времена и у даље народе,

држимо се тога што се ближе нас догоди, и то управо у знанственом правцу о коме је главно ријеч у овоме спису.

Управ иза битке код Јене, кажу да се браћа Грими, Клеменс Брентано, Лудвиг Фон Арним и Јозеф Геррес, почеше састајати у Хајделбергу и на тим састанцима се договарати, како да ударе новијем правцем у истраживању прошлости свога народа, управ за то што му је садашњост тако тужна и жалосна. Па каквијех је пошљедица имало то договарање? Ти људи посијаше сјеме и удрише темеље новој грани знања: познања укупнога јавнога и приватнога живота свога народа у давнијој прошлости, помажући се дакако у томе раду остатцима, који се и до данас у народу сачуваше. Оригиналне радње два брата Грима, које у свакому смјеру пут прокрчише, одвећ су познате, да би требало о њима поближе говорити. Познато је, да је и Брентанова збирка народнијех њемачкијех пјесама прва, што се времена тиче, у својој врсти у Њемачкој. Премда радња наведенијех људи и другова њиховијех и у самој себи непрецијењену вриједност има, ипак се та вриједност по неколико пута умнажа кад погледамо како се је млађи нараштај тога правца ухватио, и колико се је у Њемачкој од времена тијех утемељитеља урадило. Док је радња на тому пољу у заметку била није се да како ни осјећала потреба некога средишта — али пошто се и радници и радња подобро умножише — је ли имала и унаприједа знанствено напредовати, средиште је неопходно потребно било, у коме би се и материјал сабирао и силе свијех радника стицале, — јер ни добро уређена књижна трговина ни лаки приступ к библиотекама, музејима и другијем збиркама историјскога материјала и ради невеликога простора који заузимају германска племена у Европи (кад га сравнимо са словенскијем) и ради другијех угоднијех околности, немогоше недостатак тога средишта надокнадити. Карактеристично је да и то средиште имаде свој почетак у политичкој невољи. Одмах иза незаборавне 1848—49-те године, која круто превари надежде западнијех народа, па тако и Нијемаца, настаде реакција, па управ у тој реакцији породи се

мизао основања тога средишта. За душевну самосвијест њемачкога народа знаменит је дан 17-ог августа 1852 у коме лијена кита њемачкијех ученијех људи под предсједништвом наслједнога кнеза (сада краља) Ивана Сакскога одлучи утемељити Германски народни Музеум са средиштем у средовјечном граду Нирнбергу. Што је сврха и дјеловање тога огромнога завода познато је свакому ко се такијем стварима бави — а колико се непроцјењивог блага тамо накупило за ово кратко вријеме (15 год.) од кад је утемељен, познато је и ширијем круговима.

Политички, а особито народни положај Словена, кад се у новије доба и у њих пробуди љубав за знањем, и то за народним знањем, био је још много гори него у другијех народа. У некијех племена то је стање тако црно било, да управ и људи, који се с науком баве, дакле људи који тако лако не очајавају (јер се права наука никаквијех политичнијех сплетака и комбинација небоји) изгубише наду да ће њихово племе икада моћи оживљети. Патријарха славистике Добровски није никако могао да вјерује, да би се чешка народност у тако жалостну стању, у каквом је за његово доба била, могла одржати, а камоли да би јој литература опет процваћети могла; — ипак поче радити а к њему се придружи млађи нараштај научника, од којијех неки стекоше и европско име, а чешку књижевност, узпркос свијем запријекама, доведоше до такота степена, које никакво словенско племе у Аустрији није још досегло.

Мислимо, да је доста доказивања о важности и потреби тога Музеја, како и за то, да га је могуће и у садањим околностима утемељити; — пређимо сада да потражимо на који би начин најлакше и најкористније било дати живот тој мисли: што би имало бити у тому заводу, како да се уреди, и што да му буде главно дјеловање.

Задаћа завода.

Словенски музеум има настојати да постане чим је више могуће главном спремом, извором и огледалом грађе за спознање укупнога живо-

та свијех словенскијех племена, какав се показује тијеком вјекова; па по тому, не само да сакупља и чува од пропасти грађу, која се односи на спознање мишљења, дјеловања, осјећања, душевнијех и материјалнијех производа и т. д., како пријашњега тако и садањега словенскога свијета, и на све остало што разјашњује догађаје и судбину појединијех дјелова тога свијета — него да се учини огледалом и грађе већ спашене, али по различнијем спремама растрешене, ради тога мало познате и приступне; — затијем да на све могуће начине, најприје у словенскомју свијету, па тад и у иностранству, распростире историчко познање словенства.

Дјеловање дакле „Словенскога Музеја“ могло би се овако у кратко означити:

а) Тражити на све стране материјал, који овамо слада, па наставши нешто најприје комад по комад знанствено

б) описати; затијем описани комад ако је могуће

в) прибавити и на дотично мјесто у музеј поставити; а што није могуће добавити, онда од тога

г) направити копију, слику, или извод пак замјеника намјестити у музеј мјесто оригинала; а најпослије на темељу својијех збирака

д) ширити по свијету познање словенске прошлости и садашњости путем знанственијех, периодичкијех списа и осталијех средства.

По својој спољашности укупни материјал, који се сакупља у словенски музеум, ради практичнијех сврха, имао би се подјелити на слиједеће главне одсјеке:

1 Стожер је цијелога института свеопћи *repertorium* свијех коликијех извора историје, језика, књижевности, етнографије, умјетности и другијех производа свијех некадашњијех и садашњијех словенскијех племена, па налазио се тај материјал изворно, или у копији или у извадку у музеју, или гдје му драго. Управ тај реперториј има бити као опће огледало свијех извора за словенску науку, гдје се год ови налазили.

2.) Архив би садржавао листине, дипломе и друге рукописне изворе у оригиналу, у пријепису и у извадцима.

3.) Књижница. У овај одсјек долазе књиге не само у словенскијем језицима писане и оне што се односе на словенске народе, покрајине, предјеле, мјеста и поједине знамените особе, па макар којијем језиком писане биле, него и списи знаменитијех Словена па ако се Словенства и не тичу.

4.) У један одсјек долазе тако зване старине и умјетни производи. Предмети, који овамо спадају, морају дакако опет бити подијељени на два одјељења, на старине и умјетнине, па оба ова у помање раздијеле како: збирка за нумизматику, друга за печате, трећа за оружје итд. па у другом одсјеку: једна за слике, друга за резарије, трећа за modele архитектуре и т. д.

5.) Одсјек народописни има не само сабирати и чувати у опредјељеному реду ствари како: одјеће, оруђе, модели, пребивалишта и т. д., него би имао имати и одјељење, које би описивало и сакупљало обичаје и душевне производе појединијех словенскијех племена, па их, ради огромне важности овога материјала, критичним начином издавало.

Што се простора тиче на који би се имало односити дјеловање Музеја, мислимо да би у његово подручје спадале не само земље и предјели, у којима сами чисти Словени живу или су негда живљели, него и они гдје су и с инородцима живљели или живу, па имали ови на њих, или они на ове, у коме му драго обзиру, знатнога уплива. Овамо би дакле спадали Литавци, Латвиши, Мађари, Власи, Чуди и т. д. Границе тога простора имао би конститујући одбор точно опредијелити. У времену нема никакве границе, јер би се имало дјеловање пружати од најстаријих извора и материјала, па о нашега времена.

Пошто смо укратко казали што би у тому музеју имало бити, а понекуд нацртали главнијем потезима и његово дјеловање, пређимо сад да проговоримо коју, како би се та мисао могла у дјело привести.

Прије свега дакле ваља мислити за први оснутака тога завода; — ради тога би се имао чим прије саставити привремени одбор из ученијех људи, у коме би

било особа по могућности из свакога словенскога племена, и тај би одбор имао рјешити слиједећа питања.

1. У којој словенској крајини и у коме мјесту има бити сједиште словенском музеју.

2. Којим начином и каква зграда да се нађе у којој би се музеј могао смјестити.

3. Како да се набави први темељ за свеколике одсјеке музеја.

4. Гдје да се нађу, и који имају бити извори из којих би се црпила материјална средства за уздржање, унапређење и попуњавање музеја.

Ad 1. Што се крајине тиче она дакако ваља да је словенска, али која да буде то ће зависити од тога која ће од оних држава, у којима Словени сједе, имати више воље и средства подупирати тај завод, давши му уз то најширу аутономију; на то ће се дакле одбор морати најприје обазрети. Мјесто музејова сједишта мислимо да не би имала бити никаква политичка столица неке државе у којој Словени живу, јер би остали Словени, који тој држави или племену не припадају, лако могли помислити као да је то средиште само тих Словена, који живу у држави гдје је музеум. И велики германски музеум није изабрао своје сједиште ни у Бечу, ни у Берлину, ни у Монакову, него у старом али сада не много знатном Нирнбергу. Уз то мјесто не смеје бити војничке тврђаве или иначе изложено пожару и уништењу. Позитивна пак својства тога града морала би бити: да је повелик, да је у колико је то могуће једнако приступан свијем словенским племенима, да је град у који и многи иностранци долазе, ако је могуће да је и по себи монументалан или старински град, и да је у њему или свеучилиште или каква друга велика школа, да би му могли њезини професори бити у помоћи.

Ad 2. Тешко је на то и помислити, да би провизорни одбор, ако му правитељства не би у помоћ притекла, толико средства сакупио, да би могао таку огромну зграду саградити, каква би такomu заводу пристајала. И о најму није мислити, јер не само да би плаћање најма за тако велику зграду већину годишњег дохода прождирало, него и ради тога што такви завод, који је за вјекове

намјењен, мора својину имати на којој би трајно жила пустио, иначе би се премјештањем и пресељивањем многе од тијех жила потргале, па завод сваки пут велику штету претрпио. Само за случај да би се имала зграда зидати или каква стара оправљати, могле би се међутим, док то готово буде, и најмити неколике спреме гдје би се привремено чувале сакупљене ствари. Али би, нама се чини, најпрактичније било, кад би дотично правитељство или град какву своју зграду заводу даровало: н. пр. какав пространи запуштени манастир, касарну и т. д. Ни за правитељство ни за дотично мјесто не би то без своје сопствене користи било, јер осим части, правитељство добива важни јавни завод вишега подучавања, а град, да друго и не напомињемо, има ту корист да му тај завод и умнажа број грађана и притеже странце, барем толико колико икакав високи учени завод.

Ad 3. И овђе би дотично правитељство могло највише помоћи особито за опћи реперторијум; — а то би било тим, кад би својим чиновницима наредило да одмах, по напутку музеја, започну описивање свега тога што у својим архивима, књижницама и другијем збиркама има на овамо спада. За архив могло би се правитељство замолити да од својих архивалија која зањ немају друге вриједности, него само историјске, предаде музеју или на дар или на посуду. Исто то буди речено и за материјал за друге одсјеке из државнијех збирака: особито пак напомињемо дупликате.

Али и прије него се одбор на правитељство обрати нека настоји какву приватну збирку под пристојнијем увјетима музеју прибавити. Множина знаменитијех музеја у Европи порасташе до данашње величине на темељу приватнијех збирака. И сам најстарији музеј у Европи, то јест Оксфордски, би утемељен Илијом Ешмолем (Ashmole); а да друге не наводимо; и германском музеју, који, што се сврхе тиче, нашем највише наличи, темељ му се пред неколико година положи збирком баруна фон Ауфсеса. И чешки музеј би такође основан главно на приватним збиркама а особито на онијем које дарова гроф Кашпар Штернберг.

Ad 4. Најглавније су средство дакако новци. За то дакле

имали би се замолити пријатељи словенске просвјете у свијем словенскијем земљама, а и у туђини, да сакупљају подупираоце музеју. Ти подупираоци имали би се раздијелити на разреде по величини принесека, који су или годишњи или за једанпут. Сваки разред имао би имати своје особито назвање; они н. пр. који дају преко највише таксе могли би се звати утемељитељи, за њима долазе подпорници, а они с најмањом таксом, пријатељи или учесници. За овај послједњи разред имала би се установити сасвим мала такса, да би могли и мање имућни људи удионцима се звати. Такса годишња овијех не би имала прећи 1 форинту или 20 форинти на једанпут. Исто тако имао би се одбор обратити и на повеће словенске општине и друге корпорације с молбом да би потпомагале новчано наш музеум.

Одбор би се имао обратити на сваколика правитељства држава у којијем Словени живу, да би и они новчану потпору музеју обећали. У Њемачкој тешко је наћи и најмање правитељство да не би потпомагало годишње германски музеј установљеном свотом новца. И сама Холандија није изостала. Ипак главна потпора или права дотација имала би се испросити од онога правитељства у чијој држави музеум своје сједиште имао буде.

Могло би се и другијех начина новчане потпоре пронаћи, н. пр. акције за потпомагање музеја како их има германски музеум, са фондацијама за особиту какву сврху музеја, или за опће са легатима и опорукама и т. д. Осим тога музеј, за своје радње, из продаје својих књига и часописа и т. д. може годишње лијепи новца водити.

Али нијесу ни само новци средство за сврхе музеја него могу бити и друге ствари. Свака и најмања ствар, што у музеј спада, дакле: комад оружја, старог новца, диплома, књига и т. д. све би било највећом захвалности примљено, и имена би се дароваоца и записивала у главну књигу, која би се и за будуће вијекове у заводу чувала, и у часописима објелодањивала. Одбор се за то, како већ рекосмо, има обратити на свеколике јавне и приватне збирке, и то не само за оснутац него и за будућност. То је и у интересу самијех тијех зби-

рака, јер ће збирке музеја до скоро у стању бити својим дупликатама попуњати desiderata онијех збирака које су с њиме у савезу. За књиге особито морао би се одбор обратити на свеколике накладнике у словенскијем земљама да би изволили музеју шиљати gratis по екземплар својих књига. И то би сваки, који знаде своју корист, радо учинио, јер би се у часопису музејову не само обзнанило него оцијенило дотично дјело па тиме познатије постало. Али не само да се музеју ствари могу даривати него се могу и позајмити на неко вријеме. Барон Ауфсес даде германском музеју своју знамениту збирку старина да се служи њоме бесплатно за 10 год.

Сврхе се музејове могу и радњом подпомоћи. Овђе се особито могу напоменути: радње за главни repertorium, за материјал који се по туђим архивима и библиотекама налази. И овђе би се одбор имао одмах обратити на правитељства онијех држава, у којијем Словени живу, а особито правитељству државе гдје ће бити музеј са молбом, да наручи, како већ напоменусмо, чиновницима својих збирака да буду на руку музеју у том обзиру.

Пошто су се први кораци учинили за испуњење ове четири тачке, тад мора одбор да мисли на организам музеја, на статуте, унутрашње опће и посебне правилнике, кућни ред и т. д. Да би то израдио, одбор би се имао ојачати са неколицином људи, који су се сличнијем стварима поближе бавили. Сувишно би дакле било да ми овђе свему тому потанке планове кројимо, јер ће то више глава боље урадити него ли би ми сами — ми се само усуђујемо проговорити нешто о организму и то само о главнијем тачкама, које се односе на персонал, на главно дјеловање и распоређење. За попуњење и преимачење свега тога одбор се може ослонити на организам и статута другијех сличнијех завода, удесивши их сходно на конкретне одношаје Словенства и на особиту нарав нашега музеја.

Словенски музеум, као знанствени завод, има карактер великога јавнога учевнога завода, па по тому треба да има сваколика права, која у држави, у којој буде имао сједиште, имају највиши слични јавни заводи. По тому дакле ваља да има право дописивати и реквировати све-

колике државне заводе и власти, било у земљи било изван државе, (н. пр. посланства, консулате и т. д.) да му у овршењу својих послова на руку буду; да има бесплатну службу државне поште, слободу од свакога пореза и т. д. Али уза свеколико то, што се економске стране тиче, имао би музеј имати својство *personae juridicae*, те као независна корпорација моћи имати право добивати својину, располагати својном и друга права и повластице, која такве корпорације обично имају.

Као народни завод свијех словенских племена, премда подвржен врховној контроли државе у којој се налази, не потпада као други јавни знанствени и учевни заводи под управу дотичне највише власти, него му је највиша инстанција управљајуће вијеће, које се састоји из ученијех људи из свијех словенских земаља.

Послове отпавља равнатељство потпомагано чиновницима, агентима, подупирано одбором ученијех људи у појединијем струкама, који имају савјетни глас, а надзирано поменутиим управљајућим вијећем, које у свему има одлучни глас.

Већ из досадањег нацрта могло се видјети што је задаћа завода, а будући та задаћа разнолика ту треба различнијех радња и радилаца, а и за једне и за друге треба и сходнијех установљења. Сврха нашега музеја, како виђосмо, није само сакупљати ствари које овамо спадају, него пристојним чувањем, уређењем, обзнањивањем у периодичним списима и т. д. учинити своје збирке приступачне и користне свакому суплемену словенском, да паче и свакому пријатељу словенске науке. Ми ћемо дакле да покушамо потегнути главне црте различнога особља и дјеловања његова — остављајући поближа установљења да ојачани одбор попуни и удеси. (а)

(а) Може бити да ће се кому чинити сасвим излишно паче и неумјестно, да се у спису, који је намјењен да тек покаже потребу овакога завода, упуштамо у икакво поближе разглабање о његовој организацији: ми то учинисмо само зато, јер се тако могу и шири кругови лакше упознати са особитом нарави нашега Музеја, а с друге стране лакше ће

А.

I. Најприје ћемо да проговоримо о особљу, којег главно дјеловање бива изван Музеја. Овамо долазе:

1. Покровитељ.

У доба, у које ни чисто знанствена радња словенскијех племена неможе да се прође без противничкијех насертаја — мислимо да не би згорега било, кад би одбор изабрао будућему музеју могућег покровитеља. При избору пак нека гледа да је особа, коју ће да избере покровитељем, одушевлјено заузета за опћи словенски душевни напредак.

2. Управљајуће вијеће.

Ово треба да има од прилике **30** чланова, и у њему имају бити одличнији учени људи и умјетници из свијех словенскијех племена. Овај је скуп орган за вијећање, одлуку и контролу у послима музеја; а начелништво музеја за себе, како ћемо ниже виђети, није него само извршујућа власт.

Конститујући одбор изабира дакако људе за ово вијеће, али послје вијеће само има право изабирати чланове на мјесто онијех, којијех су мјеста испражњена.

Управљајуће се вијеће састаје сваке године у Музеуму, да прегледа како су те године обављени послови, и иначе да вијећа о напредку музеја.

Правила за избирање чланова вијећа, установу њиховијех права и дужности, начин сазивања на скупштину, и поближе означање њихова дјелокруга остављамо да означи конститујући одбор.

3. Мјестни одбор.

Одбор је састављен из десетак ученијех људи, који станују у мјесту гдје Музеј има своје сједиште, који ће, за вријеме одсутности управљајућег вијећа, овога заступати и бити помоћником начелништву Музеја.

4. Збор ученијех људи.

Осим до сада именованијех колективнијех органа,

бити и у наприједа прорачунати колика су материјална средства потребна за утемељење и пристојно уздржање тога завода.

имао би се установити збор ученијех људи у појединијем научним струкама, у којијех би се мнијење могло тражити у сваком потежем питању и помоћ у рјешењу. Број чланова тога збора нетреба опредјељивати. И у овому збору има се гледати да буду заступане свеколике гране историчке науке и остале њима сродне. Сваки наменовани члан, прије него му се диплома пошаље, ваља да обећа да ће по могућности сваком приликом, у границама своје научне струке, потпомагати музеум. Остала права и дужности овога збора мимоилазимо.

5. Почастни чланови.

Почастнијем се члановима немају именовати него људи, који су особитијех заслуга за наш завод стекли, или у опће за неку грану словенске науке.

6. Агенти.

Ове треба да музеум има у свијем словенскијем земљама, а и у туђијем у које Словени долазе; они ће тражити и позивати подупираоце, па сакупљати новчане принеске за Музеум, ријечју: настојати да на сваки пристојни начин економију музеја унаприједе. Они имају водити записник о својој гестији за музеум и сваке године поравњивати рачуне.

II. Вез, који сједињује особље, које ради изван музеја, са оним којег је музеј средиште дјеловања, то има бити начеоништво Музеја. Сад дакле и о њему двије ријечи.

Начеоништво представљају двојица т. ј. први и други начеоник, и оба изабире заживотно управљајуће вијеће а потврђује дотична државна власт. Првога је начелника главно дјеловање:

а) као извршујући орган цијелога завода да чини испуњати прописе статута, правионика и наредба управљајућег вијећа.

б) Он је врховни управитељ цијелога завода па по тому управља и надзира и знанствено и техничко и економско дјеловање у Музеју, тога ради свеколико му је особље подложно и одговорно.

в) Начеоник намјешта и отпушта чиновнике, умјетнике и слуге Музеја а његове одредбе у тому обзиру потврђује или одбацује управљајуће вијеће.

г) Он има право предлагати особе за испражњена мјеста у управљајућему вијећу, као и чланове збора ученијех људи.

д) Он прима сваколика писма, ствари и новце, који су у опште на музеј управљени, — потписује свако-лике списе који се у опће на музеј односе, — он је глав-ни и одговорни уредник свијех публикација које музеј издаје — и води хронику музеја.

е) Уз управитеље појединијех одсјека и он у себе држи кључеве појединијех спрема.

ж) Он сазивље на скупштину управљајуће вијеће и даје му рачуне о управи и извјештај о радњи ције-лога завода.

Други начеоник, осим дјеловања, о коме ћемо мало ниже бесједити, заступа првога начеоника кад је овај одсутан или запријечен, али и он потписује с њиме сва-колика акта која начеоништво отправља.

За састављање потребнијех списа има начеоништво једнога или два перовође.

III. Од велике је важности дакако да законодавна, управљајућа и извршна власт буде добро устројена ако ће да завод достојно својој сврси одговара — али то би све-колико било узалуд кад се неби постарали да се и у-нутрашњи организам самог музеја приближи што је више могуће к савршености.

Дјеловање, које се у самому музеју обавља, може се раздијелити на следеће врсте радња а то су:

1. учена;
2. умјетно-техничка;
3. писарска и канцеларијска;
4. економска; и
5. послужна.

Овијем различнијем врстама рада одговарају и људи, који су их способни овршивати.

1. Учена радња ипак је овђе главно дјеловање, остале су као њезине помоћнице, па ради пространости те радње, и она се опет мора раздијелити на неколико струка. Ми смо већ горе напоменули да се збирке му-зејне дијеле на пет главнијех одсјека и то су:

- а) Свеопшти реперториј.

- б) Архив.
- в) Књижница.
- г) Старине и умјетности.
- д) Народописни одсјек.

Изузамши први одсјек, т. ј. свеопћи реперторијум (за којег тако главну радњу чиновници свијех коликијех одсјека, и то сваки у својој струци, ваља да раде) сваки одсјек има свога главару, који је у дјеловању свога круга сасвим независан од другијех, па и од самога начелника — сваки има своју посебну писарницу, свој печат и може дописивати и са иностранством особама, корпорацијама и властима независно од начеоништва за све што се послова његова одсјека тиче. Сваки главар води свој посебни записник, и има ради састављања потребних списа и дописа сваки свога секретара или перовођу.

Из словенскијех језика имао би се узети онај као званичан језик завода, којијем говори словенско племе међу којим је сједиште музеја — или да се избере најразумљивији свијем племенима. Језиком званичним дакле не само да би имали бити писани и музејни записници, и знанствена описања материјала и публикације и т. д. него има бити и дописним језиком са Словенима и несловенима. Ипак први, пишући музеју или за музеј, могу се служити и својијем племенскијем језиком, а други и латинскијем, францускијем, инглескијем, њемачкијем и талијанскијем, а и осталијем изображенијем језицима Европе.

Одсјек за свеопћи реперториј имао би бити, и што се унутрашњег простора тиче, намјештен у средини музеја, а остала четири одсјека била би тако реперторију као крила. Одсјеку реперторија главар је други начеоник. Будући да се радње за овај одсјек извршују у остала четири одсјека под управом дотичнијех главара, то овоме одсјеку не треба посебна писарница. За материјал, који је једном дошао у његов одсјек, он је главно одговоран — али има право, ако и не управљати, а оно ипак надзирати радњу, која се у појединијем одсјецима за реперториј обавља, и кад би који од одсјека ту радњу занемарио, на своју га дужност опоменути.

Толико за сада што се опће уредбе свијех пет од-

сјека тиче — остало ће попунити друге установе; пређимо међутијем ми сада на особине појединијех одсјека.

а) Свеобћи реперторијум, стоји како рекосмо под управом другогаче начеоника музеја, али радња остаје чиновницима остала четири одсјека под управом дотичнијех главара.

Реперториј и каталози ваља да су уређени тако да могу свакога дана бити помножени, зато ваља да су састављени на посебнијем листовима па азбучним редом сложени у особите кутије. Формат, начин описивања, облик и величина кутија биће поближе у посебнијем правилима нацртани, и тому придодани формулари.

Распоређење материјала има бити строго по системи научнијех струка од које ће схема, у неколико екземплара, бити изложена не само у одсјеку опћега реперторија, него и по другијем одсјецима музеја.

При састављању те системе, а особито њезинијех раздијела и подраздијела, морају састављачи двоје на памети имати. Најприје да се не даду завести икаквом једностраном системизацијом наука, којијех толико има колико и различитијех гледишта с којијех приврженици појединијех школа сматрају правце човјечијег знања, — него да се обазру и на историју развитка појединијех наука и на важност појединих струка за словенске науке и на друге практичне сврхе — а затијем да ударе онијем путем, којијем би се најлакше тијеком времена, без велике сметње, система могла преиначавати и усавршавати.

За оне комаде, који у више струка засјецају, мора се направити за сваки тако звани генерал, да би у свакој дотичној струци евидентан био.

Реперториј пак ваља да има и своје каталоге по стварима, по мјестима и по особама, да је лакше наћи кад се нешто тражи. Сваки пак од тијех каталога ваља да је уређен по азбуци на посебнијем листовима како и реперториј да се може вазда, и непореметивши реда, умножити.

б) Архив, главне радње којим управља главар архива јесу: састављање свеопћег реперторија за то што се на архивалија односи, како већ напоменусмо; затијем сакупљање самога материјала у оригиналу у

пријепису или у извадцима за свој одсјек, и систематично уређивање сакупљене грађе.

Што се састављања свеопћег реперторија тиче, та се радња може обављати и у самому музеју и у другијем архивима, било јавнијем било приватнијем, находили се они у држави, у којој је музејово сједиште, или за границом. За радњу изван музеја имао би главар архива одмах приметити дописивање и договарање са другијем архивима, па кад би се дјела примили, послати им формуларе или *blanquette* за описивање, са потпуним напутком за тај посао да би радња испадала слична домаћој. За домаћу пак радњу имала би се опслуживати слиједећа правила, која се могу поближе означити у напутку.

Ову, како и осталу радњу у архиву, обављају сурадници, писари, преписачи и т. д. којијех је број мањи или већи према мањој или већој радњи — а главар обавља ревизију, или је под својом управом чини обављати по вјештијим чиновницима. Листине се описују на посебним листовима прописане величине, описивање садржи потанко по формулару: врсту и садржај документа, мјесто и особу за коју је издан, датум, формат, на чему је писан, којијем језиком, у коме се архиву налази, дали је оригинал или пријепис, и друге опазке точно по ближему напутку за тај посао. Ови се посебни листови поређују по државама или покрајинама, а у тијем пак границама хронолошки.

На исти начин могу се описивати и рачуни цијеле свеске, које се по архивима налазе, само што овђе нетреба потањета набрајања о садржају него само у опће.

Да се уштеди времена и избјегне по двапут на истому комаду радити, најприје се имају реперторисати штампана регеста. Затијем штампане књиге листина, а тек тада долазе на руку листине растрешене по архивима; али и овђе опет најприје онај дио од којег имају рукописна регеста, па тек тада још неописани комади. Други дио главнога дјеловања у архиву јест сакупљати архивалија, која спадају на земље и народе, којијем се музеј бави. И ради тога мора ступити главар архива у допис и договарање са другијем архивима јавнијем и приватнијем у држави и за границом, па се старати, да гдје није могуће добавити оригинале, да барем добави музе-

ју точне пријеписе свијех важнијех листина. И тијем би пријеписима музејски архив скоро исто како и оригиналима постигао своју сврху, само ако се оригинал на обезбјеђеном мјесту чува: — а и за сваки посебни архив добро је да су и точни пријеписи важнијих докумената на другоме мјесту спремљени, јер кад би којим му драго случајем оригинал погинуо остаје барем пријепис на сриједи. Али и овђе ваља најприје да набавља свеколике збирке штампанијех листина, акта и т. д. поменутијем редом, да не би дао преписивати то што је већ тиском објелодањено. Од карактеристичнијих старијих листина и рукописа могао би се учинити и по који редак *facsimile*.

И од материјала, што је у музејском архиву па били изворници или пријеписи, ваља списке и каталоге саставити.

Што се разређења материјала тиче, то се листине, акта и т. д. могу у свесцима спремати на полице, али одијељено по врстама и то хронолошким редом. Сваки комад ваља да је бројем обиљежен, печатом и надписом.

Печати сваке врсте имају се на посе описати или нарисати пак по екземплар од сваког предати у збирку печата у одсјек умјетнина и старина; исто тако ако има великијех умјетно написанијех писмена или другијех минијатурскијех уреса има се предати дотични комад главару одсјека за умјетнине да би то што у његов одсјек спада дао снимити или описати.

в.) Књижница. Исто како у архиву, и дјеловање се главно у библиотеци може на троје подијелити а то су: састављање свеопћег реперторија, сакупљање материјала, и библиотекарско описивање сабраног књижнога блага.

Mutatis mutandis и свеопћи реперторији литературе има се саставити како што рекосмо за архивалија. То се исто има казати и што се реда те радње тиче, да се дакле најприје изради то што је у штампанијем каталозима или библиографскијем дјелима, па тада нек се пређе на поједина штампана дјела, а најпослије на рукописе у својој и у туђим књижницама. И за овај одсјек може се радња обављати и у музеју и у другијем заводима, али

дакако по напутку и формуларима који су за музејску књижницу примљени.

За набављање штампанијех дјела и рукописа мора библиотека имати посебну годишњу дотацију. Али главар књижнице ваља да одмах ступи у дописивање са осталијем знатнијем књижницама ради замјене дупликата, ради преписивања или исцрпљења рјеђијех и важнијих рукописа.

Сакупљено пак благо у књижници, и што се престога тиче, ваља на неке раздјеле подијелити. Најприје се дијеле књиге на штампане и рукописне. Од првијех ваља часописе одијелити од правијех дијела. Инкунабула и цимелије не само да ваља на посе намјестити него и у особите затворе под кључ спремити. Музикалија, мислимо, да би боље пристајала у одсјек за умјетности, али кад би у књижници остала ваљало би им дати посебни простор.

Штампана дјела имају се по могућности намјестити у ормане, који ће бити поређени по главнијем струкама знанствене системе која у цијелом музеју влада.

Свиколици земљовиди, атланти, слике на посебним листовима, књиге у којијем је сликарија главно а текст само узгредан, и тому слична, имају се пренијети у одсјек за умјетности али нек се опишу и за књижницу. Исто тако и оне молитвене и друге књиге на пергаменту писане у којима главну вриједност имају минијатуре нека се у тај одсјек пошаљу.

Књиге се имају повезивати по установљеном начину за сваку врсту формата и величине дјела. Посебни листови, како прокламације, једнолисти памфлети и т. д. слажу се у примјерене кутије.

У књижници би имала бити три главна каталога: 1) номинални по имену писаца или по главној ријечи наслова; 2) реални или знанствени по саставу наука и научнијех струка, који влада у музеју; 3) мјестни реперториј уређен по орманима. Два прва каталога бивају обично на посебнијем листовима како и свеопћи реперториј, пошљедњи у повезанијем књигама.

Међу специјалнијем каталозима најважнији су: 1) каталог за рукописе; 2) за инкунабула; 3) за цимелије.

Ако се музикалија смјесте у библиотеку, и о њима ваља да се састави посебни каталог. Разумије се да свака врста каталога има своје формуларе на које при састављању ваља строго пазити.

За дјела која по своме мјешовитом садржају спадају и у литерарни и у умјетничко-старињски одсјек, нека се оставе у оному за који претежнију важност имају; али нека се опишу и за друге одсјеке, назначивши на такозваном генералу гдје се дотично дјело налази.

г) Стариње и умјетнине.

Премда предмети, који су овијем двјема именима окрштени, особито са битне стране, сасма су међу се различни, те би могли свака струка за себе, и независно једна од друге, по један одсјек састављати — ипак, да неумнажамо број посебнијех одсјека и тијем трошкове, мислимо, да би боље било обоје у један одсјек (како је у већине европскијех колективнијех музеја) смјестити, али тад дакако у два одјелења. Уз главара цијелога одсјека може бити да би добро било додати два пристава: по једнога за свако одјелење.

О овому је одсјеку најпрва задаћа главарова упутити састављање свеопћега реперторија свијех предмета који спадају у његово поље, па налазили се они у музеју или гдје му драго. Његова брига мора бити да и овдје буде рађено по формулару, који ће у главному бити једнак са онијем другијех одсјека, али ће дакако по нарави својој имати и особина. Као што н. пр. на формуларима за књижницу ваља назначити мјесто за: формат, број и свезака и листа, садржај, датум, штампара и т. д. тако овђе мора бити на формулару простор за обиљежење гдје је дотични предмет нађен, кад, гдје се сад налази, колик је, колико је тежак, од које је материје, ко га је учинио, кад и т. д. Ако је предмет особито важан могао би се на дотичном листу нарисати, фотографисати и т. д. ако то није тешко учинити.

Те радње ради главар овога одсјека, како казасмо и за остале, има одмах започети дописивање не само са појединијем музејима и осталијем збиркама у словенскијем

земљама, него и с појединијем особама које такијех предмета имају у словенском и несловенском свијету.

Да би се избегла излишна радња нек се и овђе најприје изцрпе, опишу штампани списци предмета, који овамо спадају — тад рукописни каталози појединијех збирака, а најпослије нек се опишу поједини комади тамо и амо распршани.

Да би пак чим потпунији постао реперториј овога одсјека, било би добро да се почне одмах састављати списак свијех Словена, који су се у умјетностима одликовали, у кому би били забиљежени осим имена и презимена, гдје је и кад је рођен, кад је умр'о неки умјетник, затим његови животописи и некрологије и друге вјести о његову животу, као и што је могуће потпунији списак његовијех дјела. Особито је за одјељење: умјетнине а овђе пак највише за сликарство и пластику важан тај списак, јер пошто у словенскијем земљама није било умјетничкијех школа (ако изузмемо минијатурску школу у Прагу, и неке друге незнатније), а при околностима, у којима Словени и до данас живљаху, није их могло ни бити, умјетнички дух словенски заступан је само појединијем особама: а ове су се морале селити из свога завичаја те у туђијем земљама живљети, и сјајати у туђијем школама, већином под туђијем или преиначенијем именом. (а) Тога ради тим је више важно да се тај персонални каталог са највећом брижљивости и тачности састави.

Материјал овога одсјека у музеју сакупљен имао би се од прилике овако распоредити:

Најпре би одсјек ради његове двоструке нарави имао бити раздијељен у два одјељења: I. за умјетнине, II. за старине, а за свако, како рекосмо, требало би да буде одређен по чувар или пристав. Прво би одјељење оцет требало раздијелити на неколико збирака н. пр. збирка слика — збирка минијатура — рисарија, — дрвореза — бакрореза — копија од афреска — архитектурскијех комада — везиљскијех радња — земљовида и т. д. Не би

(а) Примјери: Giulio Clovio, Andrea Schiavone, Trifone Coccaglia и тако даље.

неумјестно било кад би се у овоме одјељењу положио темељ галерији слика знаменитијех Словена и негледајући на умјетну вриједност појединијех комада. Друго пак ваљало би имати посебну збирку нумизматну, збирку печата — грбова — предхришћанскијех старина словенскијех — збирку римскијех, грчкијех, келтскијех, германскијех, чудскијех, турскијех и т. д. старина на словенској земљи — гробнијех споменика — каменијех натписа — оружја — покућства — мјера и т. д.

Ми већ у почетку рекосмо да у свијем музејнијем збиркама има бити не само оригинала, него и копија, по тому дакле слиједи да и у овому одсјеку има бити копија. Али не могући се копије овога одсјека самијем писањем направити како у досадањијем, треба мислити и на технике и умјетнике и потребне справе па их ставити на расположење главару овога одсјека. Особито новији изуми те врсте, како фотографија, галванопластика, и т. д. могу нашему заводу у неколико обзира неизмјерно у помоћи бити. Главар се дакле има старати да од шта год важна неможе оригинала да добије, да даде копију направити по члановима умјетничке или техничке раднице.

Разумије се и само собом да за цијели материјал, који се у овому одсјеку налази, морају бити састављени и потребни каталози и списци чим прије и то по устављеним формуларима и напутцима.

е) Народнописни одсјек.

Ниједан народ на свијету неможе се са Словенима мјерити у богатству, љепоти и знаменитости ове струке; тога ради требало би настојати да управ овај одсјек буде колико је могуће више потпун. Важност овога материјала већ је потпуно позната и у Словена, па нетреба да му ми какав панегирик правимо, јер с највећом радости чујемо да се у старој златоглавој Москви трудом врлих и родољубивих људи сакупила толика множина те грађе да се могло већ и на изложбу помислити. Али што је ту сакупљено не представља далеко цјелину, јер премда одбор није ни труда ни средства штедио да шта више сабере, ради краткоће времена и другијех околности није на цјелину могао ни мислити — ипак та нам о-

билна збирка јасно показује богатство материјала те врсте који се у пространом Словенству још налази. Приближити се потпуности није могуће него временом и средствима којима само може располагати стални и обилно дотани завод. Исто као што је изврсна мисао народописне изложбе, која ће се како чујем претворити у прави музеу, ми и несумњамо да је и предложени организам тога будућега завода исто тако изврстан, како што ће и средства тому бити обилна и примјерена: то нам јамче имена људи који су се тога посла прихватили. Нама ипак тај организам није познат али да и јест, ми би смо га морали или преиначити или кројити новог: јер правила народописнога музеја никако немогу бити примљена *en bloc* за етнографску збирку која је као одсјек много пространијега завода. Ми ћемо дакле да о устројену и тога велеважнога одсјека, у опћим потезима, своју мисао нацртамо.

И овђе прије свега главар се мора старати да се одмах започне састављати свеопћа реперторија, у битности налична осталијем другијем одсјецима, по особитијем формуларима за овај одсјек, па да је тијеком времена попуњује.

За састављање реперториј у овоме одсјеку нема још у Европи особитијех етнографскијех збирака с којим би се главар могао ставити у дописивање, — овђе дакле неостаје друго него из књига црпати и по народу расурени огромни материјал сакупљати. Што се књигатиче најприје треба библиографска дјела изцрпити, затијем штампане збирке, и то што се у појединијем књигама налази, а најпослије обратити се на посебне људе, за које се обазна да имају рукописнијех збирака. Ипак је у овому одсјеку главно дјеловање сакупљање тога што је у широком Словенству по народу распршано. Овђе није како у другијем одсјецима да је у главному материјал покупљен и сачуван у збиркама или књигама, па да би доста било у централному заводу записати гдје се што налази, или снимити копију од важнијега. Овђе је то сакупљање тим више важно и необходимо потребно, што те грађе све с дана на дан то већма нестаје, па ако се не посипјешимо чим прије то благо да саберемо,

нестаће нам без трага цијелијех струка из народописа. То не само да би била голема штета за историјске науке него би нам пропало управ то што нам најбоље пред туђијем свијетом може на особиту дику служити, јер у овом управ обзиру може словенски свијет шта величанствена показати.

Свуколику грађу за словенску етнографију обзиром на практичке сврхе можемо лако раздијелити на слиједећа главна три раздјела:

1. Ствари. Овђе спадају: народна одијела различнијех словенскијех племена и предјела — пребивалишта, пожућство — ствари које украшују собу — тежачке и рукодјелске справе, возови, лађе — справе којима се мјери, тежи, рачуна — музикални стројеви — ствари које се односе на сујевјерје — на пучко љекарство, — дјечије играчке и т. д.

2. Дјеловање. Ту долазе народни обичаји који се односе на право н. п. живљење у фамилији, одношаји међусобни изван фамилије, у опћини и изван опћине, и т. д. — на мишљење о врхуприродним створовима који се показују у сујевјернијем обредима н. п. приставање бадњака о божићу, прескакивање преко огња на Ивањдан, обреди при вјеридби, женидби, при укапању мртвијех, при крштењу и шишању дјеце и т. д. —, на обично економско бављење народа као н. п. пољодјелство, рибаше, бродарење, обртност, рукодјеле и т. д. — на друштвене забаве као: игре, састанци, прело, коло и т. д.

3. Душевни производи како н. пр. језик са дијалектима и изрекама, пјесме, попјевке, примовијетке, приче, легенде, пословице, досјетке, загонетке и т. д.

Свакој од те три групе пристоји особити начин сакупљања. За први раздио може човјек сакупљати за музеум саме ствари које се лако могу преносити, — ал' од некијех неможе него направити копије рисајући, фотографишући, направивши модел, описавши ствар и т. д. Ово могу радити или изасланици етнографскога одсјека или људи који станују у појединијем предјелима по напутку музеја,

За сабирање друге врсте хоће се људи из дотичне околице који познају народни живот и који су га

по напутку кадри описати. За сваку врсту ове групе морао би одсјек наштампати опширна питања како су н. пр. она што написа југословенско историјско друштво у обзиру историјскога материјала и један југословенски писац за правне обичаје.

И за трећу групу најбоље је да се то наручи људима из дотичне околице, — али овђе није доста само да купилац позна народни живот, него мора добавити чељаде из простог народа које је на гласу да знаде много пјесама, приповиједака и т. д. па да их купиоцу нариче, а овај да пише. Напротив овђе нетреба никак-вијех „питања“ ни инструкција, — доста је препорука да се точно пише од ријечи до ријечи како прости човјек казује. За ту радњу имао би одсјек имати особити фонд да би могао хоноровати сабираче по мјерилу, већ унапријед установљену и проглашену, па мислим да би се на тај начин сабрало материјала за ову струку такога и толико, да се никаква збирка на свијету не би могла у тој врсти са нашом ни из далека мјерити.

Што се етнологије или природословне стране у етнографији тиче, мислимо да би се наш одсјек тим могао само узгредно бавити. Свак знаде од какве је важности познати свеколике физичне одношаје дотичне земље кад човјек хоће да проучи неки народ и његову историју, — али би то најмање подвостручило радњу и дјелокруг музеја па и потребна средства: — јер би тада, дослиједности ради, музеј морао имати и збирке геолошке, минералошке, зоолошке, ботаничке и т. д. који се на свеколике словенске земље односе, а о тому ће се свако лако освједочити да није за сада могуће ни мислити. За ове струке мора се музеј задовољити тим, да у својој библиотеци буду свеколике књиге које се баве тим предметима. Ипак не заузимајући етнолошке збирке много простора може одбор вијећати па одлучити: да ли ће и то у свој круг узети или не.

За распоређење у овоме одсјеку најприродније је, да се ствари по својијем врстама подијеле у одјеле, ови пак да се сваки у својијем границама разреди географично и по племенама. Сличним би се начином и редом имао

и писани материјал друге двије етнографске групе смјестити.

2. Умјетно-техничка радионица.

Кад би Музеј имао своје сједиште у великому какву граду гдје је лако и у умјетника и техника наћи и наручити им радњу и изван Музеја, можебити да би се могла та радионица и изоставити из Музејева организма. Ако би пак у помањем мјесту намјештен био, тад би неопходна потреба била да је умјетнична и техничка радионица у самоме музеју, или иначе њему придружена. У тој радионици имали би бити намјештени и умјетници и добављени потребни апарати за сликарство, рисарију, фотографију, резарство у дрву и мједу, галванопластику, статуарију, формирање у гипсу и т. д. За штампавање часописа и другијех списа, које би Музеј издавао, требао би завод да има и своју посебну штампарију.

Цијелој радионици може се дати главар, који би пак стојао под надзором начеоништва — или се може подијелити на два три раздјела, па управу подијелити главарима онијех одсјека за који неки одијел највише радње има да обавља.

3. Писарница.

Осим канцелиста, преписача и дијурниста, које страном по системизацији, страном привремено и у договору са начеоништом музеја, може имати сваки одсјек, — има у заводу бити и главна писарница у којој ће се преписивати концепти који се односе на саобраћај цијелога Музеја, или појединијех одсјека са опћинством, здворњим корпорацијама и са властима. У истој канцеларији бива и записник свијех акта који долазе у Музеум исто како и опремионица писама из завода.

На челу писарнице стоји њезин у правитељ — ипак она потпада под непосредну управу начеоништва музејнога — али дакако мора испуњавати радње наложене јој и главарима појединијех одсјека. Кад у писарници неби било много посла а да би у неком одсјеку прешне радње било, писари би се могли употријебити и у одсјецима.

4. Управа економије.

Ова се раздјељује на двоје, и то: на управу новчанијех фондова, и на управу домаће економије завода.

Управитељ фондова је главни чиновник рачунства цијелога завода а уједно и благајник, па је по тому његова главна задаћа водити рачуне о приходима и расходима, стајати у савезу са агентима и шњима рачуне водити, такође и са правитељствима и приватним људима, који новчано завод подупиру, од њих новце примати, наплаћивати капитале, који су на добит дани, како и камате и најамнину непокретнина ако их Музеј има на расположење и т. д; затим плаћати свеколике повеће и сталне трошкове, као плаће чиновника, кирије, и т. д. полагати годишње рачуне начеоништву и т. д.

За његов дјелокруг имао би му се дати у помоћ касир и још какав дијурниста кад би требало.

За функције које обично извршује Fiscus за државне финансије имао би се определијелити какав вјешти одвјетник у мјесту гдје је Музеј.

Домаћега економа је главна задаћа набављати свакидање потребе за Музеј, а затијем надгледати да се неби штогод оштетило или погинуло из завода. За помање свакидање потрошице даје сваки мјесец рачун управитељу фондова а овај му га, напавши све у реду, исплаћује. Да би му лакше било чувати ствари мора економ имати инвентар свега покућства и покретнијех ствари које нијесу записане у каталозима појединијех одсјека.

5. Послужници.

Осим вратара, којег је међу осталим дужност пазити да нико неулази безпослицом и без допуштења у завод, музеј треба за просто механичну радњу и неколико послужника. Колико их у све има бити и колико по појединијем одсјецима, то се може у системизацији персонала ближе определијелити.

Б.

Завод оваке величине и важности, који је определијен не само да упре у кола међусобном познавању и свеобћем изображењу словенскијех племена, него који има бити символом њихове узајамности и њиховим поносом — није својина генерације која га је утемељила него и најдаљијех потомака. Зато се одбор има старати, да у унутрашњијем правилама точно одреди како да се чува

и у реду уздржи тај драгоцени споменик знанствене самосвјести словенске.

Ми смо већ одзгор под А, говорећи о персоналу и дјеловању Музеја, највећма говорили како да се у опће набавља материјал и који, и како да се набављене ствари у ред доведу. Остаје дакле да одбор установи како да се толиком муком набављени материјал у својој потпуности неокрњен чува, па зато да точно назначи у домаћем правилнику свеколике обзире који се имају обслуживати у свакој прилици, а особито кад опћинство разгледа завод и употребљује његове збирке. Особито потанко треба назначити, којим се начином имају оштећене ствари поправити или потгнуте надомјестити.

Али погледом на чување треба да одбор и другијех уредаба установи. Ми ћемо само још то напоменути. Осим горенаведенога инвентара, који је у економа, има, како казасмо, и у сваком одсјеку бити осим другчијех каталога и мјестни у њемачкијем књижицама тако звани *Standesreportorium* уређен по орманима, спремама и т. д. Уз то требало би наложити главару свакога одсјека да саставља мјесечни извештај о свему што је у његов одсјек тијеком мјесеца приспјело, било даром, било куповином или којим му драго другим начином, пак тај извештај да начеоништву Музеја предаје. — Сваку годину или двије требало би правити опћу ревизију у цијелому музеју, да ли се свеколике ствари назначене у инвентару и другијем списцима налазе на своме мјесту.

В.

Ми рекосмо да „Словенски Музеум“ има бити средшћним средством међусобнога познавања словенскијех племена особито са душевне стране. По тому дакле Музеј не смеје налицити богатому тврдици, који стрпавши уједно гомилу блага сакрива га и не да да се и други њиме окористе —; него напротив: наш се народни завод мора старати да пронађе све што је могуће више начина како да буде лакше приступно свакому Словенину, а и туђему научњаку, који се словенскијем стварима бави, свеколико благо у Музеју сакупљено, дакако под јамством да не би оштећено било. У правилама за овај

дио музејева дјеловања требало би међу осталијем установити и слиједће:

а.) Да се свакому словенском сунлеменику, који жели музеј да посјети, обзиром на унутрашњи ред, најприправније и најучтивјим начином покаже и објасни све што жели и све што је вриједно да позна. Да ли ће се установити каква мала такса за улаз у Музеум, или не, то ће зависити од мање или више обилатијех прихода музејевијех.

б.) Који би од посјетилаца хтио да предузме знанственијех истраживања, у којој му драго струци, имају му чиновници те струке на руку ићи с највишом приправношћу, пруживши тражиоцу изворе које треба, и потпомажући га ако треба у тому и савјетом и дјелом, ако тај дан неће да буде одвећ шкодљив музејној служби. Ако би посјетилац желио учинити пријепис или исцрп које књиге рукописне или штампане; или би хтио копију каква предмета из одсјека старина и умјетнина или из етнографскога одсјека, и у тому га ваља најприправније задовољити: за пошљедње ваља само примјетити да ако ту радњу, по правилима, смију сами умјетници или техници завода вршити, треба за тај труд да плати умјерену таксу.

в.) Штампане књиге које је при сваком случају лако надомјестити, могу се у мјесту, гдје се Музеј налази, и изван завода позајмити, али само за који дан и уз довољно јамство.

г.) И особама, које траже да им се обзнани какав предмет, који се у заводу налази, или траже да им се организам и статута пошаљу и т. д., жеља им се има одмах испунити. Исто тако ако ишту копија или исцрпа, уз примјерену таксу, треба им по вољи учинити.

д.) Али да би се материјалом, који је у Музеју сакупљен, могли користити поједини људи и друштва, која се науком баве, а која су удаљена од музејева срједишта, треба им напријед знати што у Музеју има, и како да се употребљује.

Тога ради требало би да Музеј издаје:

а) знанствени часопис, у коме би биле заступане свеколике научне струке, којим се музеј бави, а осим тога да се приопћује сваки комад, који долази на дар, по напосе

са сваки одсјек, а да се уз то и знатнији комади, који се иначе добављају, обзнањују. Не би згорегато било кад би се од знатнијих комада и слике и facsimile у часопис увршћивале. У часопису би се имали обзнањивати свеколике преинаке у организму и правилнику као и повремена установљења управљајућега вијећа и начеоништва. Часопис би имао доносити: потпуну савремену библиографију словенскијех дјела, како и онијех, која имају неку важност за Словенство, а о знатнијим и знанственоу реценсију. Кад би се показало да је практичније и корисније, могао би се за библиографију и реценсије и посве посебан лист издавати.

β) Сваку годину љетопис, у коме би био извештај о дјеловању и напредку Музеја, а уз то годишњи рачуни и списак подупиратеља чланова и учесника Музеја. Исто тако записнике сједница управљајућега вијећа, мјестнога одбора, рјечју хронику завода. Осим главне сврхе, тим ће се повременијем списима побуђивати и умнажити све то веће љубав према тому опће словенском узнанственому заводу. Љетопис би се имао шиљати gratis свијем потпорницима Музеја и агентима; часопис пак обилнијим приложницима: осталијем се продаје с каквом олакшицом; н. п. за полу цијене и т. д. Свакому дароваоцу, ма и најситнијега комада, треба послати екземплар онога броја часописа, у кому је његов дар напоменути.

γ) Ми смо горе казали које дјеловање има бити у етнографском Музеју. Тому пак дјеловању да би се умножила вриједност имао би се не само сабирати материјал, пак га у Музеју поређивати, него га мало по мало у посебнијем сборницима штампавати. Најприје би се имали на руку ставити народни производи словенскијех племена, о којима смо у одсјеку за етнографију sub 3) говорили. Та сама збирка, кад би се потпуности саме приближила, не само да би од велике користи била и за науке у опће и за словенске напосе, него би цијелому западному свијету импоновала тако да би га присилила своје досадање криво мишљење о Словенима преокренути у противно.

δ) Да би се пак књиге, које би Музеј издавао,

лакше по свијету распрострањивале, ваља му избрати најбоље књижаре, не само у словенскијем земљама, него и у целој Европи, којим би предао распродавање својих дјела, а да би се боље старали да их чешће оглашују, требало би им дати и добру рабату, а књигама ставити што је могуће нижу цијену. Те би музејске књижаре могле постати главним књижарама за словенске књиге у опће, којијех је велику потребу Колар још пред 30 — 40 година оћутио и коју ми сваки дан све то више осјећамо, јер не само да се од Коларова доба знатно умножило књижевно производство у појединијех племена, него и још сваком годином знатнијим постаје.

Заглављујући ову расправицу, треба нам напоменути, да је она намјењена била да се чита као говор на једном састанку ученијех људи — па се по тому разумије, да је на брзу руку састављена била. Да је у свијет пошаљемо, оваку каква је, одлучи нас тврда надежда, да ће ово питање, које је само у себи од неизречене важности за сваколика словенска племена, пошто потакнуто буде, наћи неколико одличнијех особа у ученом свијету словенском, који ће га са сваке стране темељито претрести. Нешто потпунијега о овоме предмету моћи ће се тек тада написати кад се о истому буде неколико ваљанијех расправа написало, чему се тврдо надамо; јер је пристојно заиста и нужно да сви побољи словенски писци проговоре о заводу кому би главна задаћа имала бити: откривати народно богатство словенскијех племена и ширити народно знање по Словенству а тиме и праву љубав међу племенима. И љубав, казасмо, јер тек кад наука расћера тмину предрасуде, које је незнање и злоба међу племенима посијала, моћи ће се о правој љубави к Словенству говорити. Тек тада моћи ће она непоколебиви темељ стећи — а свако знаде да како међу појединцима, ако нема праве љубави, неможе бити никакве трајне заједнице, тако је, без љубави, неможе бити ни међу племенима или народима.

ИСТОРИЈСКЕ ПРИМЈЕДБЕ И ИСПРИИ.

ИСТОРИКЪ

ПРИЖИТЕЛЕ И ИЩУЩИ

¹⁾ Листина Карла IV. којом утемељује словенски манастир у Прагу писана је 21. новембра 1347. Из ње наводимо само мјеста, која нас занимају: „Dudum siquidem sanctissimus Pater dominus noster Papa Clemens VI. Venerabili Arnesto Archiepiscopo Pragensi . . . ad nostri instantiam et requestam committere voluit, ut ipse in nostra civitate Pragensi monasterium conventuale et claustrale ordinis S. Benedicti instituere et autoritate posset apostolica ordinare, institutis ibidem abbate et fratribus, qui Domino famulantes divina officia in lingua Slavonica duntaxat ob reverentiam et memoriam gloriosissimi confessoris Beati Jeronymi Strydoniensis doctoris egregii et translatoris interpraetique eximii sacrae scripturae de ebraica in latinam et slavonicam linguas, de qua siquidem slavonica nostri regni Boemiae idioma sumpsit exordium primordialiter et processit, debeant futuris temporibus celebrare . . . speciem et decorem in lingua Slavonica duntaxat futuris et perpetuis temporibus ob memoriam et reverentiam prefati beatissimi Jeronymi, ut ipse in dicto regno (Boemiae) velut inter gentem suam et patriam reddatur perpetuo gloriosius, ipsiusque dignissima memoria celebris habeatur perpetuo Domino famulantes, divinum officium nocturnum videlicet et diurnum valeant celebrare.“ (Pelzel. Kaiser Karl der Vierte König in Böhmen. Prag 1780. Urkundenbuch I. Nr. 83. Сравни и писмо папе Климента VI. од 9. маја 1346. архиепископу прашкому о тој ствари, *ibid.* 82).

Вриједно је овђе споменути и то што каноник Длугош казује о Пољском краљу Владиславу другом, који по примјеру Карлову утемели такође Словенски Манастир уза свој столни град Краков. „Sempiternum memoriale, quo clementia Redemptoris genus Slavonicum extulit, et mirifice honoravit, donando illi gratiam specialem, ut omnia sacra officia et res divinae, tam nocturnae quam diurnae, ipsa quoque sacrarum missarum arcana idiomate illo possent celebrari, quod nemini alteri linguario praeterquam graeco-latino et hebraeo videmus contigisse, quorum excellentiae etiam bonitas divina Slavonicum aequavit, Vladislaus Secundus Poloniae rex, cum consorte sua Hedvigi foemina devota et nobilissima volentes etiam in regnum Poloniae diffundere, incitati exemplaris simili, quod in civitate Pragensi habetur monasterium Sclavorum ordinis S. Benedicti, et sub ejus regulari observantia duraturum, sub honore et titulo Sanctae Crucis extra muros Cracovienses, in oppido Cleparz, non longe a fluvio Rudawa, sub pontificatu Petri Wysch episcopi Cracoviensis, anno domini 1390, feria quinta post festum S. Jacobi apostoli, fundant, condant et dotant... fratresque monasterio Pragensi sumptos, in illam introducunt . . . a quibus usque ad mea tempora, et sub meis oculis, ecclesia illa S.

Crucis et in re divina, et in matutinis horisque canonicis caeterisque ceremoniis ecclesiasticis sonoro cantu et lectione in idiomate Slavonico, et per monachos fratresque S. Benedicti et officiabatur et administrabatur.“ (Joannis Dtudosz Senioris, opera omnia, cura Alexandri Przezdziecki edita. Tomus IX (Cracoviae 1864 in 4.) p. 225—226.

²⁾ Rumor insolitus ex certa relatione ad nostras pervenit aures et est satis nobis mirificus quod videlicet soror carissima, cum a vestri progenitoribus sanguinis Polonici et Bohemici traxeritis originem (Опатица Агнеза била је кћи војводе Братиславског Хенриха и Ане кнегиње чешке) minus sano ducta consilio, si rationabiliter discutere hoc velletis, fratribus minoribus Poloniae et Bohemiae importuno animo, ut audivimus, vos graves gerentes, ubi potius afflictorum linguae vestrae molestiis misericorditer compati deberetis, gentis vestrae tactae affectus dulcedine, oppositum hujus facitis, favendo partem Teutonicorum fratrum Bohemiae et Poloniae fratres excommunicatos esse dicitis, et hoc ipsum sorores vestrae praedicant de eisdem... пак заглављује писмо ријечима: „placeat vobis soror carissima, domare animi vestris motum, et adesse ac prodesse potius quam obesse nostrae ac linguae vestrae fratribus (Palacký, Formelbuch der Königin Kunigunde, у дјелу „Über Formelbücher.“ Додатак, комад 54).

³⁾ „Cum sit indecens ac in nostrum et regni nostri atque linguae slavicae crescat praejudicium et gravamen, ut tam in Bohemia quam in Polonia fratres ordinis minorum suae linguae oppressionibus diversis sic graventur, quod mysteriis Deo placitis vix vacare possunt liberaliter, quae ipsorum exigit officium, praedicandi videlicet et confessiones audiendi ac exercendi alia, quae aedificant in populo ecclesiae sanctae Dei, sicut ejusdem ordinis gentes aliae in suis partibus usitant et exercent, in quorum exterminatione fratres linguae Teutonicae plures numero quam opus sit, transmittuntur ad domos singulas dicti ordinis in regno nostro et in ducatibus Polonorum, linguae vero slavicae fratres disperguntur ad extraneas nationes, ubi inutiles sunt, ita quod in maximum hoc gentis Slavicae periculum transeat animarum, prohibeturque dictis jam fratribus Boemiae et Poloniae in contemptum nostri et gentis nostrae, per ipsorum superiores, ut non liceat ipsis ex se et inter se praelatos eligere, sicut et caeterae faciunt nationes. His igitur... (Ibid. Nr. 66). Може лако бити да је ово писмо и сам Отакар писао.

⁴⁾ „Naprzód tedy abyście W. M. wiedzieć raczyli, nasz język nie jest sam w sobie stary, chocia nim dawno Polaci mówią, ale urodził się nie barzo dawno z słowiańskiego. Abowie wszystkie te języki: polski, czeski, ruski, charwacki,

bosnenski, serbski, racki, bulgarski i inne, był pierwszej jeden język jako i naród jeden słowiański.“ Па пошто разложи прве почетке књижевности у појединих словенских племена, продужује свој говор: „А так приступујач до rzeczy, kiedy dworzaninowi polskich słów nie stanie, dobrze uczyni, iż pożyczę z czeskiego języka, rychlej niż z drugich, a to dla tego, że już ten sam u nas jest wzięty, i policzony za najcudniejszy; abowiem to pospolite mniemanie, ku któremu wždy człowiek stósować się musi, przyda nieco powagi polskiej rzeczy. Ale gdzieby się słowo jakie trafiło w czeskim, któreby było przytrudniejszym, a na to miejsce byłoby albo ruskie, albo chrowackie, albo serbskie, łatwe Polakowi ku wyrozumieniu, tam w tej mierze będzie lepiej dworzaninowi, wedle swego zdania obras z tych drugich łatwiejże i pozorniejsze słowo a zaniechać czeskie go... (Lukasz Górnicki, Dworzanin Polski, wydanie K. J. Turowckiego. Krakow 1858. 8. стр. 46—48). Прво је издање овога дјела изашло још за живота аутора 1556. год. у Кракову.

⁵⁾ Цар Карло IV., у писму писану у Италији (у Пизи) 19. фебр. 1355. управљењу српском Цару Стјепану Душану Силному, ево, међу осталијем, што каже: „Si de cujuslibet hominis, cujus etiam gradus existat, propter identitatem humanae speciei, delectamur salute laetari: de vobis tamen singulariter, ut fratre carissimo, quem praeter humanae parilitatis consortium nobis regiae dignitatis honor fraternali dilectione parificat, et ejusdem nobilis Slavici idiomatis participatio facit esse communem, cum ejusdem generosae linguae sublimitas nos felicibus auctore Domino et gratis auspiciis parturiverit utrobique.“ (Palacký, Geschichte von Böhmen. У другому дијелу друге свеске на стр. 306).

⁶⁾ 1468. год. дођоше посланици Пољски да уговоре мир међу краљем Ђорђем Подјебрадом и чешком господом. За нас је важно слиједеће мјесто из говора пољских посланика: „Tak jakož J. Kral. M. porozuměl jest záhubám velkým a ukrutným kteréž su vznikly s obú stranú a ději se w té Česke koruně, a kdyžby to nebylo w skuoře pilnosti a opatrnosti zastaveno, že by strach byl skažení a zahynutie té slawne koruny a toho našeho přirozeného jazyka Slovanského: i tu přirozenu lasku a dobrotivosti J. M. hnut jsa a litost maje, i vyslal nás k pracování v těch vecích, a s pana boha všemohucieho pomoci, k ukročení těch záhub a nesnázi.“ (Archiv Český vyd. Palackého. IV. 160.) Вриједно је напоменути да у овој прилици дипломатски језик није био латински по обичају, него чешки. Cfr Palacký. Dějiny Králování Jiřího z Poděbrad v Čechach roku 1457—1471. стр. 416. у поти.

7) Писмо Саве Петровића Митрополита Црногорског републици Дубровачкој од 17. новемб. 1771. овако почимље: „Понука ме љубавъ Ваша и знајући Ваше састојаніе, да сте у садања времена како од противника крста тако и од Талианацахъ у не малој муки, како смо и сами; но молимъ Вишњега Творца да би свише благословио оружје русинско и вазвисио крстъ, и нашу славенску руку опетъ прославио съ ономъ славом кою су имали наши стари“ А у писму лажног цара Стјепана Малого реченој републици dd. 1. јунија 1771. има и овај ставак: „ . . . него ако изволите да будете верни слави иерусалимској и славной Русий, да Муамеда за брата не приваћате већ да приватите ону браћу с којом сте били у Христово доба . . .“ (Оба ова писма налазе се у архиву окружне власти у Дубровнику).

8) Из писма руског Цара Петра Великога дубровачкој републици dd. 2. Маја 1711. препишујемо слиједећи извадак. „ . . . и притомъ објављамъ Вамъ что прошлой кампаній Богъ всякихъ благъ давецъ оружје наше благословилъ, ибо одъ того нашего непрјателя короля швецкогo завојевали двѣ провинцій а имено Лифляндію и Карѣлиу со многими крѣпкими городами, и уповаемъ что то Вамъ по явленному к намъ приѣзду будете слышати приѣтно, яко нашего народа а языка доброжелательнымъ друзьямъ. . . .“ (Оригинао је у архиву Дубровничке окружне власти под. Пр. 51. fasc. I. а 1700—1800.) И у дјелу Г. Макушева „Сношенія Россій съ Рагузинской Републикой“ ако се добро сјећамо има доказа за наше тврђење, али при писању овога списа немасмо то дјело при руци. О Петру вел. који искаше у Прагу преводиоце ученијех књига на руски језик сравни у Пышина, Обзор . . . ноту 3. на стр. 205.

9) Chronica Nest ris ed. Miklosich. cap. 3. По мнозкихъ же временахъ сѣли созѣ Словѣне по Доунаиски, кѣде јестъ нѣки оугорьска земля и болгарьска, и отъ тѣхъ Словѣнъ разидоша сѣ по земли, и прозваша сѣ имены сконни, кѣде стѣхше на котортѣхъ мѣстѣхъ, яко приидѣхше стѣдоша на рѣцѣхъ именемъ Морава, и прозваша сѣ Морава, а друзѣни Уеси нарекоста сѣ, а се ти же Словѣни: Хорватѣ Бѣли и Сербѣ и Хорватѣ Словѣни же ови приидѣхше стѣдоша на Вислѣ, и прозваша сѣ Ляхове, а нини отъ Ляховъ прозваша сѣ Поланѣ, а Ляхове друзѣни Ляхтичи, нини Мазовшанѣ, нини Поморѣнѣ cap. 19 и нахаша воєвати на Моравоу и Уехѣ. Бѣ единъ изъ нихъ словѣньскъ, Словѣни, иже стѣххоу по Доунаиски, ихъ же приидѣхъ Оугри, и Морава и Уеси и Ляхове и Поланѣ, иже нѣкии зовомѣхъ Роусѣ, снѣхъ бо перкоуе положени кнѣзи, Морава, иже прозва сѣ грамѣта словѣньскаѣ, иже грамѣта јестъ въ Роусѣ и въ Болгарѣхъ доунайскихъ cap. 20 . . . а словѣньскъ изъ нихъ и роусьскыи единъ, отъ Варягъ бо прозваша сѣ Роусѣю а перкоуе бѣша Словѣне; аще и

Помяне звахоу сѧ, нѣ словѣньскѧ рѣчѣ бѣ : Помяни же прозваши сѧ за неже бѣ помя сѣдахоу, а языкѣ словѣньскѧи нѣмѣ єдинѣ... Сравни и сар. 9.

¹⁰⁾ *Chronica Polonorum* (Gedani 1794) одмах на почетку : Sic Vandalus per aliam viam descendendo, habuit quam multos filios, qui generationibus suis quartam partem Europae, per regiones et regna, semen suum multiplicando, possederunt videlicet tota Russia usque ad orientem, Polonia maxima terrarum et nunc Pomerania Caszubia, Svecia et Barbia quae nunc Saxonia appellatur, Bohemia, Moravia, Stiria et Carinthia et Sclavonia, quae nunc Dalmatia dicitur, Carvacia, Pannonia, Bulgaria et alie quam plures.

¹¹⁾ *Chronika česká* (Vyd. V. Hanky v Praze 1853. Cap. I, in fine: „Mezi jinými (narody) Srbove (у друг. рукопис. Slovene), Ottud, kdež bydle Hřekové
Dle more se usadichu
Až do Rina (Jungman чита Ryma) se vzplodichu, итд.

¹²⁾ *Historia polonica* (Lipsiae 1711 i fol. pars. I. p. 5.: A filio Negnonis tertio qui Saxo vocabatur Bohemia et Moravia, Styria, Carinthia quae nunc Dalmatia dicitur, Lisna, Croatia, Servia, Pannonia, Bulgaria, Elisza. Itaque negus omnium Sclavorum parens egressus de campo Sennar.... cum filiis cognationibus et familiis suis consedit et primum Pannoniam primam et veterem Slavorum sedem parentem et alumniam, quae nunc Hungariae Longobardis Slavos inde pellentibus deinde Hunnis de ea contendentibus, sortita est vocabulum. Inde Bulgariam, Dalmatiam, sive Messiam, Serbiam, Carvatiam, Bosnam, Rasciam, Carinthiam et Illyricum... in quo et felicitas generis Slavonici quod tam optimas terras sortiti sunt, notari potest. Nullae enim terrae orbis praeter Indiam, quam hae a Slavis primum possessae, aurum, argentum... feracius noscuntur producere.... quod et rabiem barbaricam in Slavos saevire et ex sedibus originalibus migrare permiserit. Maxima siquidem et grandia generi Slavonico propitiatio divina contulerat...

¹³⁾ *De origine et rebus gestis gentis Polonorum*. Basileae 1568 in fol. in princ.... Etenim in ea natione (Slavonica scilicet) censentur non solum ii qui Dalmatiam, Illyricum, Istriam, Carpathum et Hungariae montana tenent, Slavorumque, seu Slavonorum nomen peculiariter retinent, verum etiam aliae multae maximae et fortissimae gentes, Bulgari, Rascii seu Rasciani, Serbi, Bosnenses, Carni, Croatae, Russi, Podolij, Polynij, Moschi, Cercassi, Pietichorsci, itemque Pomerani.... denique Lusacij, Cassubij, Silesij, Moravi, Boemi, sive Ciechi, et ipsi de quibus hoc nobis institutum est opus Poloni.

¹⁴⁾ Annales (штампани као адлигат у наведеној историји Длугошевој.) Т. II. стр. 1008—1010, међу осталијем каже: nec jam Polonos, Bohemos, Bulgaros, Bosnenses vel Rascios Croatosve aut Roxolanos se vocant omnes. Hoc enim invidiam intestinam concitaret. Sed nomen tale quod ex aequo omnibus quadrat, et de energia initi foederis cunctos semper commonefaciat magno omnium consensu sibi adoptant, Slavos se cognominantes, hoc est, populos multos et varios, sed tamen una ex stirpe ducentes . . . Сравни такође и цијели caput XXII (De origine incrementis et decrementis in reipublicae Slavonicae gentis) и XXIII (Anacephaleosis historiae slavonicae . . .) у четвртој књизи.

¹⁵⁾ Annales (адлигат у Длугошевој историји у II. књизи.) Може човјек прочитати, одма на почетку, цијело поглавље: „De origine Polonorum et Slavis.“

¹⁶⁾ Kronika czeska w Praze 1541. у поглављу: O pogity a počatku naroda czeskeho: „ . . . Od Helisy pak syna Jawanova, vnuka Jafetowa Prawnuka Noe, possli su Slowacy a ti hned wedle Rzekuw zapadny zemice obdržali, jako: Slowanskú, Rackú, Charwatsku, Bugarskú, Bolenskú, Walaskú, Ruskú a Moskewskú genz gsu zemie mezy vychodem slunce a puol nocý . . .

¹⁷⁾ Il regno degli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni. Pesaro 1601. 4° p. 7—8: „ . . . La quale (nazione Slava) etiandio hoggi è la piu grande di tutte le altre. Poiché di nazione et lingua Slava non solo sono quelli, che habitano la Dalmatia, l' Illirico, l' Istria, il Carpatho, ma ancora molte altre grandissime et potentissime genti, Bulgari, Rasij overo Rasiani, Serbi, Bosnesi, Croati, Petigorschi, cioè vicini abitanti a cinque monti, Russi, Podolij, Polini, Moscoviti et Cercassi, parimente i Pomerani e quelli che habitano il golfo Venedico in sino al Fiume Albio le reliquie de' quali anco hoggi sono chiamati dai Germani Slavi et Vendi o Vindi: ultimamente sono i Lusaci Casabij, Moravi, Poloni, Lituani, Slesii et Boemi. Et per dire brevemente, la lingua slava si stende dal mar Caspio insino alla Sassonia et dal mar Adriatico sino al Germanico, nei quali luoghi tutti si truova la nazione slava.“ Лако је опазити да је ово вадио из Кромера. И у предговору казује о истом предмету. Од осталијех јужно Словенскијех историка може се сравнити на пр. Joh. Lucii, De regno Dalmatiae et Croatiae lib. I. cap. XI; а за 17-ти вијек нек се погледа на пр. Discorso del Sig. abbate Stefano Gradi Raguseo († 1683) sopra i popoli di lingua Slava (у Тургењева, Historica Russiae Monumenta. Petropoli 1842 Tom. II. 236—249 на узањ и Methodi Terlecki testimonium (писа 1643) de Psalterio гдје међу осталијем каже „pro sanctissima unione in Russia et aliis Slavonicae nationis provinciis conservanda et promovenda“ (Ginzel I. c. Anhang стр. 99.)

¹⁸⁾ Cap. 2. V srbskem jazyce jest země
Jiezto Charvati jest imě
V téj zemi běše Lech
Jemuž imě dějechu Čech;
Mužobojstva se dočini,
Pro niž svú zemiú provini.
Ten Čech jmeješe bratov šest,
Pro než jmeješe moc i čest,
A ot nich mnogo čeledi
Jiež jednej noci osledi. и т. д.

¹⁹⁾ Hajek I. c. „Zie času gednoho w té kragine Charwatske
byli dwa bratrij wlostnij knijžata gijmžto byla gmena gednomu Čech
a druhemu Lech. On Lech miel swě sedienij na hradie rzečenem
Krapina kteryž až do dnes stoji . . . Oni pak bratrij Čzech a Lech
. . . spolu se o to snesli . . . do Kragin na puol noci abi se obra-
tili i t. d.

²⁰⁾ Respublica Bohemiae. Lugduni Bat. 1634. стр. 147.
Complures ex Croatia nonnulli ex Russia huc commigrasse ajunt.
Venerunt autem Čecho et fratre Lecho ducibus in Moraviam pri-
mum, incertum quam magna, sed numerosa tamen, cum nobilitatis
tum plebis ignobilis, multitudine, cumque eam linguae suae populo plenam
ostendissent . . . стр. 148 „et more Slavinis, libertatis contentissime
studiosis gentibus caeteris usitato Czechi se duci paternae magis quam
herili gubernationi submiserit, quin etiam ex ejus nomine, cog-
nomentum Czechorum assunserit.

²¹⁾ Кромер I. c. у цијелој првој књизи бави се произхо-
ђењем словенскијех племена, па у последњем поглављу казује
и причу о Чеху и Леху.

²²⁾ И Длугош у својој историји, продужујући своје ка-
зивање о произхођењу Словена, наводи и причу о Чеху и Леху
као о праочевима Чеха и Пољака.

²³⁾ Polska dzieje i rzeczy jej. Том. II. стр. 2. поглавље: Lech,
Czech, Rus. „Powiadają, że był Lech, który z braćmi swojemi,
Czechem i Rusom z Karwackiej krajiny przybył w te okolice,
gdzie dziś stoi miasto Gniezno . . . Od Czecha i Rusa poszły narody
Czeski i Ruski, a Lech swojemu narodowi nadał imie Lechitów ..

²⁴⁾ Svoboda. Prokop. Preporodjeni Čeh, aliti svetosti svetost
sv. Prokopa vu domovini Čeha. U Zagrebu pri Fr. X. Zeraušeku
1767. in 4°. Та је књижица наведена у Кукуљевићевој библио-
графији хрватској на стр. 157.

²⁵⁾ Arcticae horulae succisivae, de latino-carniolana literatu-

ra, ad latinae linguae analogiam accomodata, unde Moshoviticae, Ruthenicae, Polonicae, Boëmicae et Lusaticae linguae, cum Dalmatica et Croatica cognatio facile deprehenditur. Praemittuntur his omnibus, tabellae aliquot, Cyrillicam et glagolicam, et in his Ruthenicam et Moshoviticam Orthographiam continentes Adami Bohorizh. Witebergae 1584. 8°: У предговору на стр. 8 ево шта каже: „... Complector autem Slavico nomine, non aliquam obscuro loco latitantem et certis illisque perangustis finibus inclusam gentem. Sed appello et complector eo nomine, quotquot regiones et homines, vel slavice loquuntur, vel. ut plurimum verbis conveniunt, sive affinitatem cognationemque aliquam habere cum slavica lingua manifeste deprehenduntur.... на на стр. 11—13 продужује: „Quantum vero ad amplitudinem slavicae linguae attinet circumferamus nunc licet oculos, et quoque versu respiciamus, perlustremus regna, alloquamur gentes ὁμογλώττους, inveniemus sane slavicum dicendi genus diffundi per maximam mundi partem, si non per universum orbem. Nam ad meridiem, totum explerunt illum sinum Adriaticum, qui etiam ob id sinus venetus appellatur... In Africa ipsa etiam, in qua olim sedem et imperium Slavi sibi pararunt, non desunt qui adhuc slavice loquuntur. In Asia, praeter Urbanos et otiosos nimirum homines, quique perpetuo domidessident, et in Graecorum partibus sunt, illi graece loquuntur. Reliqui omnes, tam in aula Turcici imperatoris, praetoriani videlicet milites, quos Janizaros appellant, tam qui militant, omnes illi inquam nostra lingua loquuntur, forma literarum, quam in peculiari tabella expressi et Cyrillicam appello, omnia perscribunt. Estque haec nostra lingua in Turcico imperio adeo celebris et usitata ut patriam et Turcarum linguam celebritate et usu fere obscuravit. Ad arctum et sub arcto ipso, sunt Moshi seu Moshovitae et Rutheni, omnesque illi quos Ptolomeus Venedicum arcticum sinum occupasse scribit. Inter hunc autem sinum Venedicum et Venetum adriaticum sinum medio sunt Litvani, Poloni, Bojemi, Lusati vel Vendi ad utramque albis ripam: Moravi, Valachi, Rascij et Bulgari plerique. In Austria vero magna pars sedibus suis a Tiranno Turca pulsus sedibus, ultra citraque Danubium sunt, qui exercent terram et agros. In inferiori Styria magna pars: inde in specie dicti Slavi: et paulo infra, tota Poshega: tota Carniola nostra et magna pars inferioris Carinthiae;: Chorusci, Histriani omnes.... in his inquam omnibus regnis et eorum partibus populi, Slavi sunt et slavice loquuntur. Hos autem omnes, si quis propter illum aliquem, in pronuntiatione et scriptione deflexum non esse ὁμογλώττους, vel Slavos concedere velit. Is mihi nulla alia firmiore ratione id facere videbitur, quam si germanicae linguae, saltem Mysnicos, Suevos et his vicinos gnaros, alios vero, ut sunt Belgae et Saxones ignaros esse autumaret. Cum vero hos omnes et Germanos esse et comunis etiam patriae nomine, propter communem, scilicet usum linguae, eos dignemur. Cur non pari ex causa nominatas gentes, et a veteribus Henetos, Wenetos, Windos vel

Vendos dictos Slavos quoque appellabimus? Minus fere inter has omnes dialectos pronunciandi ratio discrepat, quam vel inter Mynenses, Saxones et Belgas... Ha crp. 17. Nam posteaquam edoctus fuset (Carolus IV. Rom. rex) gentem Bohemorum a Slavis trahere originem, id tantopere optimus ille princeps sibi arripuit et cordi esse passus est, ut non quiesceret, quin aedem Pragae divo Hieronymo Stridonensi, nostro gentili, consecraret. Utque aeterna esset et permaneret memoria, gentem eandem esse, et Slavos et Bojohemos, voluit etiam ut et homines Slavi et in Slavica lingua, cultum isthic perpetuo obirent et perficerent divinum. Cujus tanti imperatoris, prudens et pium institutum, utinam plures hodie imitarentur et non tam gentem nostram, quam Ecclesiam Christi odio sed potius omnibus pietatis officiis, prosequerentur, nihil laboraremus.

²⁶⁾ Jana Blahoslava gramatika češka, vyd. J. Hradil a J. Jiřeček. Ve Vidni 1857. У поглављу de dialectis p. 336—37 казује: „... Tito dialektowe sau najpatrnější w našem jazyku:

První a snad najpřednější dialectus (t. j. řeč) jest řeč česká, k níž i Moravane přináležejí a poněkud i Slezáci.

Druhý dialectus jest Slowenský, k němuž připojuje způsob mluvení Charvatů rozličných kteříž od Uherské země až k Konstantinopoli odtud až k Benátkám do Wlach, potom také toho díl jest w Africe za mořem kterež slowe Mediterraneum: a ti rozličná jmena mají podle krajin, jako Croatae in Croatia, Bošnjane w Bosně, Krajíně nemačé, Illyrikové, ti jenž sou w Illyrii, kteříž tam wetšem díle slowau Sławi-Sclawi.

Třetí dialectus jest Polska řeč, k níž téměř může přičítaná byti Slezka... Potom Ruska, Mazowetská, Moskevská a nějakí díl Tatarů.

Kteráby pak těch řečí aneb dialektů nejprwotnější, o to se ne potřeby mnoho hadati, ani toho tak pečliwě vyhledáwati. Nebo takowe věci plně sau rozličných i nejistot u meylek. Tež i kteraby z těch řečí nejušlechtější a nejzdočnější aneb nejpěknější, owšem i najbohatší byla, quae dialectus et suavissima et excultissima, ko o tom učini weypowed pravau kteraž by všickni přijali? Quamvis parum abest, quia inter omnes constet, Boëmicam dialectum tum excultissimam tum elegantissimam esse. A i mnět se takí tak vidi, že česká řeč jest nejwypulerowanější a najlibější. Сад наводи властности тих нарјечја на на стр. 243 заглављује са: „А wšak mam za wěc užitečnou, unam dialectum, jeden ten rozdíl řeči, jako Český neb Polský dobře umějicimu take proto i na jine dialekty tutyž popatřiti, a jine take z částky rozuměti: než neužíwati jich mnoho w mluweni. Příklad toho mohl bych dáti na znamenitem a welni učeném muži panu Zigmundowi Geleńiowi, kterýž jak welni dobře česky mluwíł kteříž smo ho slechali wime, a pak jinim dialektům řeči naši rozuměł a jejich harmonijam i s jinými jazyki saudití uměl, Lexicon symphonon w Basilií wy-

tištěný (1537; II. edit. 1644.) swedčŕi. Nebo kdoŕ jsa dobrŕ Cech, i jinŕm dialektŕm rozumi, ten pŕi mnohych sŕlowich origines, derivationes, significationum fontes et mutationes, i pŕwody jejich i ratorlesti, vlastnosti a vlastnosti tŕch promŕny rozličné lŕpe poznŕ a jim wyrozumi; a tak mnohem lepŕi a umŕlejŕi Ŕech bude, neŕliby sic byl toho nemaje.

²⁷⁾ Bohuslai Balbini, dissertatio apologetica pro lingua Slavonica, praecipue Bohemica. Pragae 1776. У предговору међу осталијем каже: (p. 61—62) „Petrus Revam virum clarissimum (Cent. 7. rer. Ungaricar.) audiamus: Slavonica regio (de Ungarica Slavonia loquitur), hodie partim Ungaris, partim Venetis, Savo et Dravo irrigua subjacet: lingua slavonica seu illyrica hodie omnium latissime patet, utpote quae a mari Adriatico ad Oceanum usque septentrionalem se extendere videatur: nam ea utuntur Istrii, Dalmatae, Croatae, Slavi Ungariae, Bosnenses; Bohemi, Moravi, Silesii veteres ac Lusatij Venedorumque amplissimae provinciae, Lithuani, Rutheni, pars aliqua Prussiae, Scandinaviae incolae, Russi, Mosci, longe lateque imperantes, Bulgari item et multae aliae regiones Constantinopolim usque; adeo ut toto orbe terrarum nulla sit lingua qua plures gentes, et nationes, mutata sola dialecto, alloqui possis. Haec Reva. Haec omnia geographicarum tabularum prima inspectione patent; nam si a Bohemia per Silesiam, Poloniam, Mazoviam usque in subjectam polo arctico Novam Zemlam, Zlatam Babam... deinde per omnes illos terrarum tractus longissimos Moscovitarum et Tatarorum Praecopitorum, qui slavica utuntur, Constantinopolim, postea per Bulgariam, Serviam, Bosniam, Valachiam, Hungariam, Dalmatiam, Croatiam, Illyricum Venetiam usque, oculum duxeris, quot milliarum millia numeraris? Cfr. и Wencensl. Joh. Rosae Grammatica linguae Bohemicae (Micro-Pragae 1672) ције ли предговор.

²⁸⁾ Јурај Крижанић родом из Дубице у Босни отиде у Русију, одкле, незна се радшта, би отпремљен у Сибир, гдје 1665 год. доврши своју граматику старословенску, која се сад налази у књижници Московске духовне типографије. Граматика је српски писана, али у њој сравањује српски језик са руским, пољским, хрватским и бјелоруским. Из предговора (штампан у Калајдовича Јоаннѣ Ексархѣ болгарскѣи на стр. 121 et sq.) у коме се тужи на множину туђијех ријечи у словенскијем језицима, исписујемо само слиједеће редке: „Ино потому у Болгар нист чесо искат: тако бо тамо језик јест изгубљен, да му једва след остајет. У Лехов половина ричев јест от иних разнитих језиков примишена. Въ чesких књигах обритајетсе језик чистиѣи от Лешеского: да лихо и он не мало закаљен. А Сербљани пак и Хервати тако суг изгубили своју дединску бесиду, да оприч домашњего дила, ни од каквом же ином дилу немогут којеје годније повисти сотворит.

²⁹⁾ Abrahami Frenceli. De originibus linguae Sorabicae. Budissinae Lusatorum 1693. 8. Међу похвалам аутору прва по-
чимље:

Si par virtuti Slavis fortuna fuisset

Orbis adoraret Slavica sceptrum tremens. Овоу пак
слиједи нота: Nam de celebriore et potentiore gente quam Sla-
vica nullibi legitur in Historicis, quae olim totam orientalem fere
Europae plagam continuerit, utpote Illyricum, Bojemiam, Poloniam,
Dalmatiam usque ad mare Sarmaticum: ita ut si isdem modis Regna
quibus occupantur, etiam tenerentur Slavi omnium jam essent po-
pulum potentissimi et totius mundi domini.

A Jonas Gelenius (Jelen) своју похвалу овако заглављује:

Macte ausis! Slavicae quo se commercia linguae

Extendunt, nempe ad solis utramque domum

Huc quoque, pertinet niveis Tua fama quadrigis,

Aeternum Slavicae, gloria gentis eris.

Сравни затијем и предговор самога писца.

³⁰⁾ Razgovor ugodni naroda slovinskoga... po Andriji Ka-
čiću — Miošiću. U Mletcih 1801 Од посковнице (пјесма 2га.) на-
водимо само то што се односи на земље о којима пјесник казује
да их велики Александар остави Словенима:

„Ostavlja im banovine,

Sve od mora latinskoga,

I države jošter ine

Do Baltika ledenoga.

Slovinske su to države,

Davno koje osvojiše,

I puno se oni slave,

Jer narode predobiše.

Da njihovo ima biti,

Od starine kako biše:

I niko se nema priti,

Aleksandro to hotiše.

Ligonija, Alanija,

Ravna Lika i Krbava,

Još i lipa Arbanija,

Illirička jest država.

Sva velika Sarmacija,

Od starine njihova je:

Slavna Bosna, Dalmacija.

Illirička država je.

Plodna zemlja pomeranska,

I Gorija još suviše,

Banovina a i Kranjska,

Slavnog puka vazda biše.

Moskovija, Polonija,

Boemija, Ungaria,

Sva bogata Slavonija

I vitežka Bulgarija.

Njihova je domovina:

Srbska zemlja i Rusija,

U istinu još starina,

Tatarija i Prusija.

³¹⁾ Osman pjevanje treće:

Bugarin ih (Orfeo) slavni ostavi

Slovinskomu svom jeziku:

Djela od slave da u slavi,

Bugare se u njih viku.

Tim u njih se još začina,

Što se u pjesan stavi od davna:

Od Lesandra Srbljanina,

Vrh svijeh cara, cara slavna.

U njih jošte vas svijet puni,
Glas i vojna djela slovu,
Od Lauša ki se kruni,
U Budinu i Krakovu.

Na veliku u njih glasu,
Šišman Bator jošte stoji,
Da otmanske vojske rasu,
Kijeh nebrojni bjehu broji.

U njih svakčas rastu u slavi,
Svi poljački kralji izbrani:
Jageloni, Vladislavi,
Kazimiri i Šišmani.

³²⁾ У предговору свог дјела: *Život sv. Benedikta*, (изд. Orija у Дубровнику 1784) на стр. 5 каже: „... Odlučio sam složiti njegov život u slovinsku besjedu, i životom jednoga čudotvorca, koga čudesu slovu do zvijezda uresiti naš jezik, koji najprostraniji među inijem od Adrijanskijeh pokrajina do ledenoga mora u diljinu, a u širinu od niemskih granica tja do crnijeh žala, prostire se.

³³⁾ „Slowienin jsem a Wojtěch mnye dyejy“. 274. 2. (Рукопис у чешкоме музеју); срани уз то и у легенди о св. Прокопу из прве половине 14. вијека, одмах на почетку:

„Slyšte staři, i wy děti,
Co jaz wám chci powediet,
O dědicewi slowenském,
Ciz o Prokopowi svatém.

на мало ниже:

Svati Prokop jest slowenskeho roda
Nedaleko od Českeho Broda. (Wybor s literatury české díl I.)

³⁴⁾ *Kronika česka* 8. „... Tu jest na tom místě jedna řeč slovanská, ježto nedobře slowanska slove, počatek svůj vzala.

³⁵⁾ *Orthographia bohémica* (ed. Šembera Vindobonae 1857). На стр. 16, 17, 27. Slované, Slavi долазе као genus; Bohemi; Čechy као species.

³⁶⁾ „Nasledujice onoho slupa vjeri a djedice jazyka slovanskeho sv. Jeronyma. (Рукоп. у Праж. библ. универс.).

³⁷⁾ *Historia o protivenstvich Cirkve Česke* (изд. 1756.) cap. I. „Čechowe narod slowanský w modlařstvu až do leta 894 pohřženi, bez pravého Boha a naboženství byli“.

³⁸⁾ О тому се од прилике могу прочитати у Јунгманову Рјечнику слиједећи чланци: Slowák, Slowaký, Slowan, Slowansko, Slowanský, Slowany, Slowénec, Slowénin, Slowenka, Slowensko, Slowenski. И у досада наведенијем списима има доста мјеста,

који нам наносе исто то посвједочују; н. п. у Далимиловој кроници: cap. 1. (in fine). Mezi jinými (narody) Srbove (у друг. рук.) Slovene.

Cap. 2. V srbském jazyce jest země

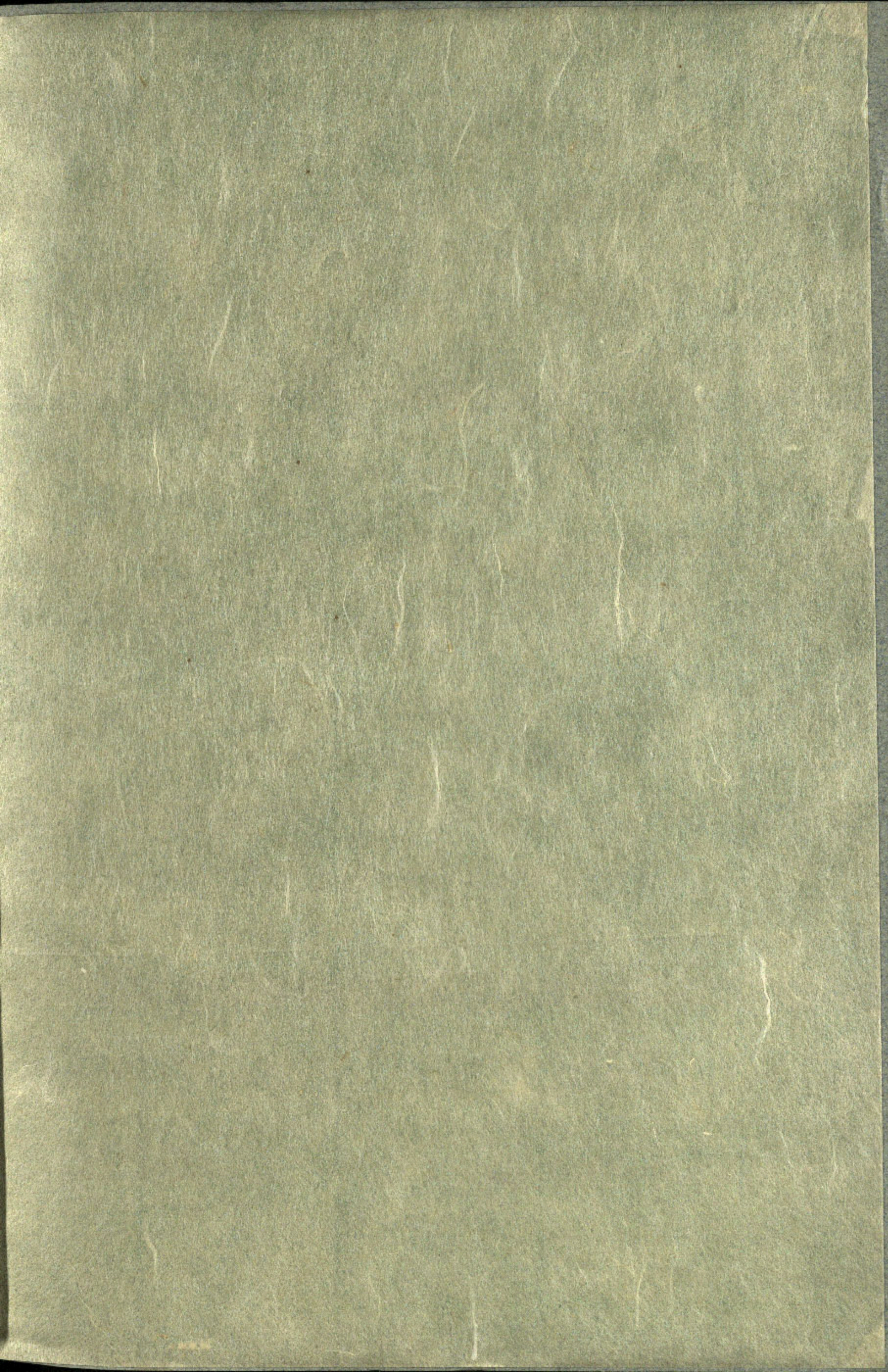
Jeižto Charvati jest ime.

Cap. 23. Ten Arcibiskup (Метод) Rusin bješe,

Mšu svu slovenský služieše.

Пулкава I. с. на стр. 12. „Slovanove neb Čechove i. t. d.;

Rosa I. с. у предговору: „grammatica linguae Slavonicae seu Boëmicae.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

P19 Cp III 32.1